18 (27) Nr. ŪKININKO SKAITYMAI Nr. 18 (27)
Redaktorius LIUDAS GIRA

Ekonomika

Mokslas apie ūkiškąją žmonių gerovę

II-oji DALIS

PARENGĖ
PETRAS ŠALČIUS

„PAŽANGOS“ b-vės LEIDINYS
Kaunas ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ 1932 m.

„Šviesos“ spaustuvė Kaune, Jakšto g. 2 Nr.

7. Kapitalas ir kapitalo palūkanos[1]).

Žodis „kapitalas“ vartojamas įvairiomis prasmėmis. Nesunku suprasti žemės bei dirvos ir darbo reikšmę gamyboje. Daug sunkiau kalbėti apie trečiąjį gamybos veiksnį — kapitalą.

Ką gi reiškia pats tasai žodis? Vieni aiškina jį vienaip, antri — antraip. Štai kalbėtojas per mitingą karštai kalba prieš „kapitalistinę visuomenę“. Jis, taip sakydamas, kalba apie visas privatines[2]) gamybos priemones, įimant čia ir žemę. Ir paprastoje kalboje sakoma, kad verslovė tiek ir tiek turinti įdėjusi kapitalo į miškus, kasyklas, mašinas, prekių sandėlius ir t.t.

Ūkio mokslui labiau, negu politikos ir ūkio praktikams, tenka susirūpinti aiškiu ir tvirtu savo sąvokų nustatymu. Ekonomistai daiktiniu kapitalu dažniausia vadina visas gamybos priemones, kurios nėra grynas gamtos turtas, bet pačios yra pagamintos kūriamąja gamtos jėga ir žmogaus darbu; vadinasi, yra pirmesnės gamybos išdavos. Čia reikia priskirti trobėsius, transporto[3]) įtaisymus, mašinas, įrankius,

---

[1]) Pirmoji šios knygelės dalis, išleista „Ūkininko Skaitymų“ 6-tuoju (15-tuoju) N-riu 1931 m. užbaigta 6-tuoju skyreliu: „Darbas ir darbo alga“.

[2]) atskirų savininkų.

[3]) važtos, atgabenimo.

prekių sandėlius ir visa tai, kas yra pagrindu naujajai gamybai. Visi tie dalykai prekyboje paverčiami atitinkamais skaitmenimis, akcijomis, obligacijomis ir t.t. Ekonomikos mokslui šios sumos ir skaitmenys tenka pavadinti tam tikru vardu. Tam tikslui ir vartojamas paprastas žodis — k a p i t a l a s.

D ė l k o a t s i r a n d a d a i k t i n i s k a p i t a l a s? Tam tikrais atvejais gamta duoda mums savo dovanų d y k a i, antai, uogų pakelėje, ar vandens upelyje. Bet tai yra išimtini atsitikimai: paprastai žmogus esti priverstas turėti įrankių, įtaisymų ir padedamų priemonių, kad galėtų sau gamintis jo vartojamų dalykų. Gyvulys aprūpina save tiesioginiai: — ganykloje ėda žolę, pagavęs pjauna kitą gyvį. Žmogus, norėdamas save aprūpinti, turi pirma padaryti visą eilę paruošiamųjų darbų. Jis didina savo jėgas padedamomis priemonėmis ir įtaisymais. Dėlto žmogus, palyginti su kitais gyviais, būdamas silpnas, yra vis dėlto už juos visus stipresnis.

Bet, jei gamyba, eidama netiesiu keliu, padidina gaminamąsias žmogaus jėgas, tai ji tam reikalauja ir daugiau laiko. Juk negauname vaisių iš vos tik pasodinto vaismedžio?! Kas stato didlaivį, skiriamą irtis per vandenyną, tam išeina labai daug laiko, ligi tasai laivas gali plaukioti po jūras. O paskui kiek dar praeina laiko, ligi laivas padaro paskutinę savo kelionę!

Daiktinis kapitalas yra išdava visų paruošiamųjų darbų, kurie turi būti atlikti tam, kad būtų galima pasiekti paskutinysis tikslas — vartojamų gatavų prekių gamyba. Fabrikai, geležinkeliai, laivai, melijoracijos[1]), mašinos, įrankiai — visa tai yra daiktai, kurių

[1]) dirvų nusausinimo darbai.

mes negalime tiesioginai vartoti. Jie tačiau įgalina pasirengimą gaminti visokias prekes. Visa tai mes ir vadiname daiktiniu kapitalu. Čia reikia taip pat priskirti ir pusiaufabrikatų sandėliai bei pagamintų prekių sandėliai, skirti kam nors parduoti ar suvartoti. Ir duonos bakanas sudaro tik pasirengimą vartoti, ligi jis guli krautuvėje padėtas ant lentynos ir tenka nusipirkusiam jį vartotojui suvalgyti.

Pagrindiniu ar pastoviu kapitalu galima pavadinti fabrikai, geležinkeliai, mašinos, laivai ir panašios gamybos priemonės, kurios ilgą laiką nepasikeičia. Pagrindiniame kapitale gaminamosios jėgos esti sukraunamos ilgam laikui. Fabrikas gali tarnauti gamybai dešimtmečius, geležinkelis gi net šimtmečius.

Bet drauge turime ir daiktų, kuriuos priimta vadinti apyvartos kapitalu. Gamyba pirma išleidžia žaliavas, kurios paskui virsta pusiaufabrikatais, o dar toliau gatavomis prekėmis. Galiausiai tai pereina į vartotojų rankas. Gamyba yra tarsi amžinai tekanti upė, į kurią įteka begalės upelių, ir kuri galiausiai išnyksta vartojimo jūrose. Upė visados turi savo srovę, nors vandens kiekiai joje ir nuolatos keičiasi. Tas pat yra ir su daiktiniu apyvartos kapitalu, nors jis ir nuolatos atsinaujina ir pasikeičia.

Ir pagrindinis, ir daiktinis apyvartos kapitalas anksčiau ar vėliau turi būti atnaujinami. Tikrai paėmus, ne vienas tik daiktinis apyvartos kapitalas eina nesulaikomai tolyn ir, patekdamas į gamybą, keičiasi. Taip pat ir pagrindinis daiktinis kapitalas, laikui bėgant, susivartoja ir nuolat turi būti atnaujinamas. Mašina pamažėle susidirba ir, galiausiai, turi būti pakeista kita. Fabriko trobėsiai taip pat, laikui bėgant, apira. Jų vietoje reikia statyti nauji. O visi šitokie atnaujini-

mo darbai reikalauja geros visuomenės ūkio gamybos jėgų dalies. Bet tatai reiškia tik, kad mes tą pat darome ateičiai, kas seniau kitų buvo daryta mums. Teisingai atsakęs kadai vieno jaunuolio pašieptas palinkęs žmogus, kuris sodinęs vaismedžius: „Tiesa, aš šio medžio vaisių nevalgysiu, betgi, jei tie, kurie prieš mane gyveno, būtų panašiai galvoję, kaip tu, tai kokių medžių vaisius aš būčiau šiandien valgęs?“

„Nurašymai“ sąskaityboje reiškia pagrindinio kapitalo atnaujinimą. Žiūrint iš aukšto į visuomenės ūkį, daiktinio kapitalo atnaujinimas atrodys, kaip kasmetinė nauja tam tikro skaičiaus trobėsių, mašinų ir kitko gamyba, kuri skirta tam, kad pakeistų netikusius trobėsius ir susidėvėjusias mašinas.

Bet, žiūrint į tai iš arti, dalykas pasirodo painesnis. Sakysime, kad penkių aukštų namai laikys 100 metų. Po šimto metų jis pavirs akmenų krūva. Kasmet negi tenka atstatinėti šimtinės namų dalies. Ką gi turi daryti namų savininkas, kad, kaip tasai senas vaismedžių sodintojas, galėtų palikti savo įpėdiniams tą patį pagrindinį kapitalą? Atsakymas tokis: jis daro nurašymus, vadinasi, dalį gaunamų metinių nuomos pajamų laiko ne grynomis pajamomis, bet atsipalaidavusiu kapitalu. Ir jei jis tą kapitalą kur nors „įdės“, antai, į banką, tai kitas, paėmęs tuos pinigus iš banko, galės juos suvatoti kur kitur daiktiniam kapitalui kurti, kad ir naujiems namams pastatyti. Tuo būdu per šimtą metų susidarys pinigų vertė, lygi namų vertei, o užuot tų namų — kiti, pasiskolinę tuos pinigus, pastatys naujus namus. Tuo būdu daiktinis kapitalas atsinaujina. Visuomenės

ūkio kapitalų atnaujinimas ir atskirų asmenų daromi nurašymai yra tad tas pats dalykas.

Daiktinio apyvartos kapitalo atnaujinimą vadiname „apyvarta“. Galima būtų taip pat kalbėti ir apie daiktinio apyvartos kapitalo nurašymą, jei norėtume rasti tinkamą sąskaitybinį to fakto išreiškimą. Rinkos tarpininkė (perkupčė), kuri iš ryto nusipirko daržovių už 100 litų, privalo, pardavusi viską, iš visų tų pajamų atidėti 100 litų tam, kad kitą rytą galėtų tą pat padaryti. Ji privalo „nurašyti“ visą apyvartos kapitalą.

Bet tokiais atvejais nepriimta kalbėti apie nurašymus, tik apie kapitalo apsivertimą — „apyvartą“.

Kapitalo palūkanos yra kaina už kapitalo įnašą į gamybą. Senesniais laikais kapitalo palūkanų esmė nebuvo suprantama ir kiekvienas palūkanų ėmimas buvo laikomas lupikišku darbu. Viduramžių Bažnyčia smerkė palūkanas, kas tačiau nekliudė, kad ir tais laikais buvo skolintojų ir buvo skolinama už palūkanas. Tiesa, tam tikrais atvejais ėmimas ir davimas už palūkanas buvo pateisinamas.

Kodėl palūkanos iš kapitalo atrodė neteisėtos? Sudėk į skrynią šimtą auksinų — sakydavo — tai per ištisus metus ten daugiau jų nepriaugs! „Pinigai negali gimdyti pinigų!“ Todėl ir buvo laikomas lupiku tas, kuris, paskolinęs 100 auksinų, po metų gaudavo 105.

Tokia nuomonė remiasi klaida, kuri pateisinama nebent tik atsižvelgiant į tuos laikus, bet vis dėlto yra tai klaida. Paskolos davėjas duoda juk ne pinigus, tik prekes, kurių skolininkas perka už tuos pinigus. Pinigas tėra tarpininkas. Jis tarpininkauja tam, kad patogiau būtų apsimainyti prekėmis ar jos paskolinti. Kad pinigai negimdo pinigų — aišku.

kaip ant delno. Betgi iš priskolintos sėklos gali išaugti didesnis javų kiekis, o paskolintas gyvulys gal tikrai gimdyti kitus gyvulius. Daiktinis kapitalas yra visiškai kas kita, kaip pinigas ar metalo gabalas. Daiktinis kapitalas yra „vaisinga gėrybė". Ir jo pajėgumas padėti žmonėms gamyboje — yra kapitalo palūkanų šaltinis. Daiktinio kapitalo pagelba duoda didesnį produktų kiekį. Štai kas yra tikras pagrindas to, kad kiekvienas kapitalas duoda palūkanas. Todėl ir yra visai teisinga, kad už paskolintąjį kapitalą reikia mokėti palūkanos.

Kaip atsitinka, kad kapitalo palūkanos mokamos nuo šimto (procentais) kapitalo vertės. Tame savaime suprantamame dalyke, būtent, kad kapitalo palūkanos skaičiuojamos procentais, slepiasi mįslė. Darbo alga mokama centais ar litais už darbo valandą, žemės renta — litais už hektarą ir metus. Kapitalo gi išdavos pasireiškia visados tam tikrais procentais vadinasi, šimtinėmis kapitalo vertės dalimis. Kaip tai atsitinka?

Tatai tenka aiškinti tuo, kad kapitalo išdavos atsiranda drauge su dedamomis darbo ir gamtos išlaidomis. Kadangi dabar visuotinas kainų susidarymas nustato kainas už šiuos patarnavimus, iš antros pusės ir už indėlį į daiktinį kapitalą — tai gaunam dvi vertybių sumas. Viena — tai kainos už parengiamąjį darbą ir gamtos patarnavimus; yra tai darbo alga ir žemės renta. Antroji suma — yra tai kainos už kapitalo įdėjimą, t. y. kapitalo palūkanos. Šią mintį padės suprasti šis pavyzdys. Daržininkas dvi dienas suvartoja ankstyvosioms bulvėms sodinti. Dienos darbo algą nustato visuotinas kainų susidarymas. Bendros daržininko išlaidos, sakysime, sie-

kia 400 litų. įimant čia ir žemės rentą už nuomojamą žemę. Darbo ir žemės patarnavimai, kuriuos daržininkas perka už 400 litų, — sudaro daiktinį kapitalą — bulves žemėje. Nukasęs rugpjūčio mėnesį bulves ir jas pardavęs—daržininkas gauna, atsilyginęs už bulvių nukasimą ir suvežimą, 410 lt. Tad 400 lt. šiame gamybos veiksme apsivertė. Jie gali būti dabar sunaudoti kitokiai gėrybių gamybai. 10 lt., kuriuos daržininkas gavo viršaus, mes ir vadiname kapitalo palūkanomis. Ir jei bulvių auginimas užėmė tris mėnesius, tai 400 lt. kapitalo gauna keturiasdešimtąją dalį arba, skaitant nuo šimto, 2,5 procentus, kas sudaro 10 metinių procentų.

Apyvartos kapitalo palūkanos stengiasi išsilyginti visose kapitalo pritaikymo srityse ir sudaro „visuotinąjį palūkanų dydį“. Kaip tik-tik matėme, apyvartos kapitalas greit gali pakeisti savo pavidalą. Šiandieną kapitalas sudėtas į javų prekybą, rytoj gi pirklys gali parduoti savo javų sandėlius ir bandyti laimės kitoje prekybos šakoje, pavyzdžiui, atidaryti vaisių krautuvę. Nors ir tokis keitimas gali būti surištas su nuostoliais, vis dėlto didžioji dalis kapitalo gali būti perkelta į kitą įmonę.

Kadangi apyvartos kapitalas tuo būdu gali pereiti iš vieno jo įdėjimo galimumo į kitą, tai ir pelno galimumai apyvartos kapitalui įvairiose ūkio gyvenimo dalyse gali lengvai išsilyginti, nors šis išsilyginimas niekados negali būti pilnas. Visuomenės ūkyje yra betgi apyvartos kapitalo prekyvietė, kur net nežymus mokamų už paskolas palūkanų procentų svyravimas jau pastebimas. To svyravimo vidurkis dažniausiai vadinamas „visuotinuoju palūkanų dydžiu“. Didžiausi apyvartos kapitalo tarpininkai yra

bankai. Jie skolina kapitalą iš publikos, o iš savo pusės surinktąjį kapitalą skolina tiems, kurie ieško jo suvartoti gamybai. Visuotinąjį palūkanų dydį geriausiai pažinti iš trijų mėnesių vekselių bankų diskonto, t.y., palūkanų dydžio, kurį bankai, skolindami pinigus, skaičiuoja už tris mėnesius. Apie bankų diskontą spiečiasi ir kitos specijalinės palūkanos, kurių aukštis pareina nuo paskolos ilgio ir jos garantijų[1]) tikrumo.

Pagrindinio kapitalo palūkanos dažniausiai esti mažesnės, nekaip visuotinas palūkanų dydis. Jei geležinkelis duoda tik du procentu nuo įdėto kapitalo, užuot lauktų 6 procentų, tai jo savininkai piversti esti tenkintis ir tuo. Jie geležinkelio veikimo nestabdo, nes geležinkelio įtaisymų į kitą pelningesnę įmonę negali perkelti. Sustabdžius geležinkelį jo savininkai negautų ir tų 2%. Juo pastovesnis ir patvaresnis daiktinis kapitalas, juo sunkiau esti kartą padarytieji kapitalo idėjimai pakeisti. Juo didesnis gali tada būti galimumas, kad palūkanų suma ilgesniam laikui nenukryps nuo visuotinojo palūkanų dydžio.

Tokiais atvejais esti įprasta verslamonės kapitalo vertė išskaičiuoti remiantis faktinomis išdavomis ir visuotinuoju palūkanų dydžiu. Kai visuotinasis palūkanų dydis lygus 6 procentams ir kai geležinkelis, į kurį įdėta 10 milijonų litų, duoda tik 2,4 procentus, arba 240.000 litų gryno pelno, tai ir geležinkelio vertė nebus vertesnė, kaip 4 mil. apyvartos kapitalo, kuris, ir esant palūkanų dydžiui 6 procentų, duotų taip pat 240.000 litų gryno pelno. Jei geležinkelio savininkas yra akcinė bendrovė, tai jos akcijos kapi-

[1]) laidavimo, patikrinimo, kad paskola bus grąžinta.

talas nukris nuo 10 mil. ligi 4 mil. litų. Vadinas, jei akcija buvo lygi 1000 litų, tai jos vertė nukris ligi 400 litų. Tai įrodo, kad viltis gauti pelną žymiai sumažės. Jei jos kapitalas nebus sumažintas, tai ir akcijų kursas biržoje kris ligi minėtosios sumos. Akcijų kurso svyravimai yra nuolatinis atitinkamų verslamonių kapitalų vertės perkainavimas. Jis pareina nuo verslamonės našumo, kuris pasireiškia kapitalo palūkanose ir dažniausiai remiasi būtinu verslamonių našumu artimesnėje ar tolimesnėje ateityje.

V i s u o t i n o j o p a l ū k a n ų d y d ž i o a u k š t i s. Papratimas laikyti normalinėmis[1]) 6 procentų palūkanas – yra žmonėse stipriai įsišaknijęs. Bet šis skaitmuo negali būti nieku geresnis ar blogesnis už bet kurį kitą. Palūkanų dydis gali būti už jį mažesnis, bet gali būti ir didesnis.

Apmokant kapitalo dalyvavimą gamyboje veikia tos pačios taisyklės, kaip ir apmokant kitų gamybos veiksnių dalyvavimą gamyboje. Viena tik reikia atsiminti: tai, kad kapitalas veikia ir esti l a i k e, kad kapitalas gauna savo atlyginimą dėl to, jog atsiranda galimumų per ilgesnį laiką, užtat našiau (naudingiau), jis suvartoti. Jei yra kapitalo perteklius, ar dirbančiųjų žmonių yra ne per daug, tai gamyba tenka aprūpinti tam tikru kiekiu brangių mašinų, gabenimo įtaisymų ir t.t. Visa tai įdėtąjį kapitalą grąžins tik per ilgą laiką. Bet ligi kapitalas padarys tokį ilgą kelią, jis gali būti bandomas sunaudoti trumpesnėms ir greitesnėms apyvartoms. Taigi, juo daugiau yra kapitalo, vadinasi, juo ilgesnis jo apyvartos kelias, — juo mažesnės yra palūkanos. O juo žemesnės palūkanos—juo aukštesnės darbo algos. Apskritai imant, didžiausios

[1]) paprastomis, teisingomis.

reikšmės kapitalo palūkanoms, kaip ir darbo algai nustatyti — turi santykis tarp kapitalo dydžio ir dirbančiųjų žmonių skaičiaus. Žinoma, manant, kad gamybos būdai pasilieka tie patys, pasirodžius naujiems išradimams, kurie reikalauja mašinų pritaikymo, palūkanų dydis gali pakilti į darbo algos sąskaitą, nors ir neįvyktų jokio pasikeitimo tarp kapitalo kiekio ir darbininkų skaičiaus.

Tai matome ir tose šalyse, kur maža kapitalo, kaip kad ir Lietuvoje po Didžiojo karo ir iš dalies ligi šiol. Čia palūkanų dydis yra labai aukštas, tuo tarpu kaip turtingose kapitalais senos kultūros šalyse palūkanos vra daug mažesnės. Didysis karas sunaikino daug kapitalo — to pasėka buvo aukštos palūkanos po karo. Kultūros augimas reikalauja vis didesnio kapitalo kiekio rinkimo. Todėl ir ateityje labai išaugus kapitalo kiekiui — mažės ir palūkanos, jei tik labai neaugs gyventojų skaičius.

Ligi šiol nėsame dar kalbėję, kaip kapitalas susidaro visuomenės ūkyje. Tą klausimą mes dabar ir pradėsime nagrinėti.

Ką reiškia kapitalo susidarymas. Jau susipažinome su nuolatinio kapitalo atnaujinimo reikšme. Jau sužinojome, kad sunaudotos ir sudėtos daiktinio kapitalo spragos nuolatos turi būti užpildomos. Tik taip darant kapitalas neištirps. Bet jei sunaudoto ir sudėvėto daiktinio kapitalo atnaujinimas yra lygus „žingsniui vietoje“, tai kapitalo didinimas, naujo kapitalo sudarymas yra pažanga. Tai kapitalą ne tik stengiasi išlaikyti, be ir deda pastangų kapitalui padidinti. Minėtasis pasakos senis, galimas daiktas, sodino medžių ne tik tiek, kiek jų reikėjo, kad jis gautų vaisių, kiek ligi tol gaudavo. Ne, jis sodino, tikriausia daug daugiau ir tuo jis didino šalies kapitalą.

Kapitalo susidarymas reiškiasi fabrikų, geležinkelių, mašinų, įrankių, prekių sandėlių didėjimu. Visi tie dalykai savo ruožtu didina gamybą. Bet žmonės visa tai ne iš nieko gamina. Darbas ateičiai reikalauja aukoti dabartinį reikmenių tenkinimą. Tą auką sudaro taupymas.

Taupyti reiškia kreipti gamybą nuo vartojamųjų dalykų į daiktinio kapitalo gaminimą. Neįsigilinus į dalyką gali atrodyti, kad taupyti reiškia nešti pinigai į banką ir iš ten už juos imti palūkanos. Tačiau iš tikrųjų yra kitaip. Taupytojas, nešdamas į banką pinigus, atsisako nuo pirkimo iš savo pajamų dalies tam tikrų paprastai vartojamų dalykų. Tuo būdu jis padeda susidaryti naujam daiktiniam kapitalui visuomenės ūkyje. Bankas skolina jo įdėtus pinigus biznieriui, kuris nori padidinti savo prekių sandėlius ar kitu kuriuo būdu padidinti daiktinį kapitalą. Jei taupytojas perka naujai išleistas pramonės akcijas ar obligacijas, tai čia dar aiškiau matyti jo prisidėjimas prie daiktinio kapitalo didinimo. Šiuo atveju pramoninininkai gautąsias taupmenas tiesiog suvartoja naujam fabrikui kurti ar senajam praplėsti. Akcijų ar obligacijų leidimas tuo būdu reiškia fabrikų, geležinkelių, mašinų ir t.t. didinimą. Tas, kas turi įdėjęs į taupomąją kasą 100 litų arba už juos yra pirkęs akcijų nors už šimtą litų, tas iš tikrųjų yra ne „pinigų“ savininkas, bet nors ir mažos dalies bendrojo daiktinio šalies kapitalo. Jei jis po kurio laiko dar pasideda į banką 100 litų ar perka dar vieną akciją, tuo jis vėl padidina bendrąjį daiktinį šalies kapitalą. Šis padidinimas ir yra tai, kas jam neša palūkanas.

Taupyti nereiškia nepirkti prekių. Kai kas sako, kad pinigų švaistytojas daro vi-

suomenei gera, o iš taupytojo jai esą maža naudos. Švaistytojas paleidžiąs į žmones pinigus ir duodąs žmonėms darbo. Taupytojas mažinąs gamybos paklausus. Ar tai neaišku? Bet iš tikrųjų tai yra labai klaidinga nuomonė. Juk ir taupytojas reikalauja prekių ir taupytojas duoda žmonėms darbo. Skirtumas yra tik tas, kad jis reikalauja tokių dalykų, kuriuos galima palikti ateičiai, o pinigų švaistytojas perkamus daiktus tuojau ir sunaudoja. Taupytojas reikalauja gyvenamųjų namų, fabrikų ir mašinų, kurie padeda dauginti gėrybes, palengvinančias žmogui gyventi. Tiesa, ir pinigų švaistytojai duoda žmonėms darbo. Tai tiesa, bet tik trumpam laikui. Jei tokis asmuo yra visuomenės geradaris, tai tokiu geradariu galima vadinti ir tą, kuriam sudaro malonumą daužyti langų stiklai. Juk tatai ir duoda stiklioriams darbo!

Kas mus skatina taupyti? Jei taupymas yra mūsų auka ateičiai, tai kas gi spiria žmones tą auką daryti?

Gal būt, pirmiausia yra čia kaltas susirūpinimas mūsų artimaisiais, mūsų vaikais. Kai kurie vabzdžiai savo kiaušelius deda medaus koriuose ar gėlių dulkėse. Tie gyviai taip elgiasi iš kartos į kartą. O mes, žmonės, vis rūpinamės, kad mūsų vaikams būtų geriau, kaip mums patiems. Dėl to iš visų jėgų stengiamės aprūpinti juos didesniu kapitalo kiekiu.

Bet taupymas ir kapitalo sudarymas keičia ne tik šeimos aprūpinimą. Čia turi reikšmės ir senatvės apsirūpinimas, ekonomiškos jėgos padidinimas, noras būti „vertam“ tiekos ir tiekos tūkstančių ar milijonų. Visi toki ir panašūs akstinai skatina žmogų taupyti. Atsitinka, kad milijonieriai ir milijardieriai vargu daug puikiau gyvena, kaip geras paprastas darbininkas. To pasėka esti, kad jų milijonai auga, kaip snie-

go kamuolys risdamasis į pakalnę. Taip pat ir konjunktūrų pelnai gana stipriai didina kapitalus, nors tai ir prieštarauja pasakymui: „greitai uždirbo, greitai ir praleido“.

Kapitalo palūkanų pasikeitimas turi tam tikros reikšmės ir taupumo dydžiui. Greitas ir didelis kapitalų palūkanų pakilimas, be abejojimo, kai kuriuos žmones skatina taupyti ir tokiais atvejais, kuriais jie apie tai visiškai nė negalvotų, jei būtų žemos palūkanos.

8. Technika ir organizacija.

Technika ir organizacija — gamybos siela. Paėmę gražų porcelianinį indą, rasime jame įdėtą tam tikrą kiekį brangios medžiagos, tam tikrą kiekį žmogaus darbo ir daiktinio kapitalo. Bet rasime jame ir šį tą daugiau, nei medžiaga, darbas ir kapitalas. Jame yra ir tam tikra to indo forma (lytis). Jei senų senovėje pirmykštis žmogus nebūtų iš molio gabalo nusilipdęs molinio indo, jei tūkstančių metų pažanga nebūtų tobulinusi jo gamybos ir jo formos, tai ir to daikto šiandieną nebūtų buvę t o k i o. Be to, jo gamyba pareina ir nuo visuomenės santvarkos, nuo visuomenės organizacijos, visuomenės įstatymų, nes be jų negalimas būtų ir dabartinis visuomenės ūkis.

Bet, jei techniką ir organizaciją galima laikyti tam tikrais gamybos akstinais, tai jie yra ypatingi gamybos akstinai. Žemė, daiktinis kapitalas ir dirbąs žmogus galima pajusti, apčiuopti, rankomis paliesti. Technika ir organizacija yra nemedžiaginiai dalykai. Jie gyvuoja tik minčių pasaulyje, tačiau dėl to užima tam tikrą vietą ir ekonominiame pasaulybe. Pirma betgi, negu pradėsime apie tuos dalykus kalbėti pla-

čiau, susipažinkime nors bendrais bruožais su ilgą technikos ir visuomenės organizacijos raida.

P i r m y k š č i ų l a i k ų i r d v i d e š i m t o j o a m ž i a u s t e c h n i k a. Kai pirmykštis žmogus pirmą kartą paėmė akmenį, kuris pasirodė jam tinkamas būti įrankiu ar ginklu, tada jam prasidėjo žemėje ekonomiškasis gyvenimas. Pirmas įrankis, pirmasis ginklas reiškė pirmuosius ir didžiuosius kultūrinio tarpimo žingsnius.

Tūkstančiai metų praėjo, kol tie pirmieji žingsniai parodė savo reikšmę. Tolimesnei pažangai vėl reikėjo tūkstančių metų. Pamažėle medžiotojų ir žvejų tautos tobulino savo įrankių ir ginklų techniką. Gyvulių medžiotojai išmoko prijaukinti gyvulius ir iš jų auginimo gyventi. Dar didesnę pažangą reiškė žmonių išmokymas tauraus žemės dirbimo. Nebe reikalo ir lotynų žodis k u l t ū r a paimtas iš laukų dirbimo — reiškia jų išdirbimą.

Ilgą laiką giminė ar šeimyna sudarė atskirą ūkio vienetą, kuris nieko bendra neturėjo su kitomis šeimynomis ar gentimis. Paskui žmonės pradėjo po truputį keistis prekėmis. Davė javų už druską, odų ryšulį už džiovintą žuvų pundelį. Ir vėl praėjo tūkstančiai metų, kol prekių mainų mintis žmonėse įsišaknijo. Kiti pradėjo apsigyventi miestuose ir ten gaminti prekes, kurias išmainydavo aplinkinių sodžių gyventojams už maisto dalykus. Jūrininkai plaukė per jūras ir mainė brangias ir retas prekes su kitomis šalimis. Pamažu didėjoji prekių mainų mintis buvo patobulinta pinigų išradimu. Vis labiau ir labiau pradėta vartoti kalto ir nekalto aukso ir sidabro gabalai, kaipo visuotiną mainų priemonę. Nereikia taip pat pamiršti tos didelės reikšmės kultūros ir ūkio pasiskleidimui, kurią darė žmonių išsimokymas r a š t o.

Romos imperija sukūrė paskiau garsiąją kultūrą, remdamosi stambiais dvarais, vergija ir stipria karo galybe. Viduramžiais išaugo miestai ir amatninkų draugijos (cechai). Paskui atėjo vadinamieji naujieji laikai su dviem genijališkais išradimais: kompasu[1]) ir knygų spauda. Prasideda visa eilė garsių naujųjų žemių atradimų. Viduramžių miestų ūkis nustoja savo reikšmės, susidaro valstybės su didesnėmis teritorijomis[2]).

Praėjo pora šimtmečių nuolatinės pažangos visoje gamyboje, ypač Europos tautų prekyboje ir laivininkystėje. Prihrendo laikas stebuklingiems techniškiems 18 amžiaus galo ir 19 amžiaus pradžios išradimams. Atėjo vadinamieji pramonės revoliucijos laikai. Dabar per vieną vienintelį šimtmetį visas mūsų pasaulis stipriau pasikeitė, kaip pirmiau per tūkstančius metų. 1760—1830 metų laikotarpis yra mašinų technikos ir garo jėgos įsigalėjimo laikotarpis. Audimo mašinos kelis kartus padidino apsirėdymo prekių gamybą; geležies pramonės išaugimas davė pigesnių mašinų; garo mašinos išradimas davė galimumo išnaudoti gausias akmens anglių kasyklas, kaipo jėgos šaltinį. 1830—1870 metai buvo geležinkelių ir garlaivių jaunystės laikai. Amerikos, Afrikos, Azijos ir Australijos gamtos turtai atsidūrė per tai „netoli" kultūringųjų Europos šalių. Sako, kad Europos ir Amerikos žemynai, labai senais laikais, buvę sujungti, o paskum vėl per tūkstančius metų atsiskyrė. Garlaivis staiga sumažino ligi minimumo didelį tarp jų tarpą. Dvidešimtojo amžiaus pradžia ligi pasaulinio karo buvo elektros, vidaus degimo mo-

[1]) prietaisas pasaulio šaliai nustatyti: vakarams, rytams, pietums, šiaurei.

[2]) žemės plotais.

torų, kapitalo koncentracijos ir monopolių susidarymo laikas. Mokslas ir praktika vėl pasirėmė didžiuliais išradimais ir didžia gamtos mokslų pažanga. Galiausiai pradėta moksliškai tirti ir patsai žmogus. Amerikoje atsirado racijonalaus[1]) darbo jėgos naudojimo mintis, kuri dar gali duoti gražių vaisių.

Bet vėl grįškime nuo techniškųjų išradimų ir organizacijos pažangos į ūkio gyvenimą.

Technikos ir organizacijos galimumai — neišsemiami. Kartą įstojus į išradimų kelią, sunku sustoti juo ėjus. Reikia betgi atsiminti, kad naujieji išradimai reikalauja ir naujo daiktinio kapitalo, kad galėtų tarnauti gamybai. Antai, bevieliam telegrafui (radijo telegrafui) nereikia stulpų, vielos ir t.t. Bet paprastai technikos augimas reikalauja vis didesnio kapitalo kiekio. Po to, kai išradėjas atliko savo darbą, pradeda savo uždavinį taupytojas. Jisai įgalina savo taupymu naujų mašinų, važmos įtaisymų ir p. d. gamybą, kurioje būtų įkūnyta naujų išradimų dvasia. Esama labai gerų techniškų sumanymų, genijalių išradimų, kurie betgi negali būti įvykdyti dėl daiktinio kapitalo trūkumo. O kapitalo jie negauna dėl to, kad jų naudojimas ekonomiškai neapsimokėtų.

Gamybos paslaptys ir patentų teisės reiškia dirbtiną technikos dovanų aprėžimą. Už tai, ko yra perteklius, niekados negalima reikalauti užmokesnio. Jau pirma sakėme, kad už orą nereikia mokėti. Čia dar galime pridėti, kad paprastai už technikos ir organizacijos patarnavimus taip pat nereikia mokėti. Niekas negali ateiti, kaip rato ar garo mašinos idėjos sąvinin-

[1]) tikslaus, protingai pagrįsto.

kas ir pareikalauti užmokesnio už kiekvieną pagamintą ratą ar garo mašiną.

Bet nėra taisyklių be išimčių. Tad ir šiuo atveju gamybos paslaptys ir patentų teisė sudaro išimtis. Ligi kuris išradimas laikomas paslaptyje — jo naudojimas turi būti apmokamas. Jo patarnavimai pagal norą gali būti aprėžti. Išradimas gali būti paverstas monopoliu[1]), kuris jo savininkui gali duoti mažesnį ar didesnį pelną. Garsaus prancūzų likerio (Benediktino) gamintojams vienuoliams buvo pasiūlyta 15 mil. frankų, kad jie pasakytų to likerio gamybos paslaptį, bet jie atsisakė. Jei jie tą paslaptį būtų išdavę, tai jie būtų tapę 15 milijonų frankų neturtingesni.

Tokis pat dirbtinis technikos dovanų apibrėžimas esti, kai valstybė pripažįsta išradėjui patento teisę. Juk tokiu atveju valstybė sako: niekas kitas, taip tiktai išradėjas gali naudotis naujuoju gamybos metodu. Monopolinė būklė duoda galimumo išradėjui, arba jo įpėdiniams, naudotis iš to pelno, kuris, esant laisvajai konkurencijai, greitai išnyktų.

Tai, jog pati visuomenė padeda tuo būdu sudaryti monopolius, tenka aiškinti tuo, kad ji nori palaikyti atsiradimą išradimų, kurie galiausiai eina pačios visuomenės naudai. Kai patento teisės per kelis dešimtmečius baigiasi, tai išradėjas bus jau savo dalį išrinkęs, jei tik kiti jam to neatėmė. Po to ateityje gali jau nevaržomai naudoti padarytąją pažangą.

Techniškosios pažangos reikšmė pajamoms paskirstyti. Nors naujieji išradimai ir padeda žmonėms geriau apsirūpinti, tačiau iš

[1]) išimtina kieno nors (valstybės ar privataus asmens) teisė tą išradimą išnaudoti.

to dar neseka, kad visi visuomenės nariai turi iš to naudos. Negalima ginčyti, kad išradimai, kurie daro didelius perversmus technikoje, dažnai atima darbininkams duonos kąsnį. Staigus mašinų technikos išsiplėtimas labai pasunkino darbininkų gyvenimą. Todėl ir nenuostabu, kad darbą taupančios mašinos darbininkų buvo sutiktos labai nepalankiai.

Bet negalima ginčyti, kad tai buvo tik laikinas reiškinys ir kad paskum darbininkai kartu su kitais visuomenės nariais naudojosi mašinų technikos patogumais. Šių laikų mašinų technika ne tik taupo darbą verslamoninkui, kaipo darbo jėgos pirkėjui. Ji taip pat taupo darbą ir pačių darbininkų, kaipo darbo jėgos pardavėjų ir prekių vartotojų.

9. Užsienio prekyba.

Prekyba naudinga ir pirkėjams ir pardavėjams. Daug kam iklaidingai atrodo, kad yra naudinga parduoti, ir nenaudinga, kai reikia kas pirkti. Iš tikrųjų, prekyba, jei tik ji varoma teisingai, yra naudinga abiem pusėm: ir pirkėjams ir pardavėjams. Kam pirkėjas pirktų prekę, jei jis negautų daugiau naudos ją turėdamas, negu jos neturėdamas?

Jei jau pardavėjas tiek būtų laimingesnis už pirkėją, tai daugumas verslamonių turėtų labai greitai išsiplėsti, jei turėtų savo prekėms pirkėjų.

Daiktinis kapitalas ir dirbantieji žmonės veikia ne tik vienam visuomenės ūkyje, bet pereina į kitas šalis; tik gamtos turtų negalima perkelti iš jų vietos. Tai, ką žmogus gamina, tai jis gali ir perkelti. Daiktinis kapitalas — mašinos,

prekės, įrankiai gali būti kilnojami. Taip pat ir pats žmogus gali persikelti iš vienos vietos į kitą.

Daiktinis kapitalas ir žmonės gali paieškoti vietų, kur jie gautų geresnių pajamų — aukštesnes palūkanas ir aukštesnę darbo algą. Gamtos turtai palieka ten, kur jie yra. Žmonės negali perkelti į kitas vietas savo laukų, girių, kasyklų. Panašiai, kaip Muamėdas nutarė geriau pats eiti prie kalno, kuris nenorėjo eiti prie jo, taip ir žmogus bei jo tarnas, daiktinis kapitalas, pats ieško tokių vietų, kuriose gamta yra susikrovusi daugiau šiokių ar tokių savo turtų.

Ilgainiui išsilygina skirtumai tarp kapitalo pelnų ir darbo algų įvairiose vietose. Tai pirmiausiai reikia pasakyti apie vietas tame pačiame visuomenės ūkyje. Bet tą pat tenka pasakyti ir apie įvairias šalis ir pasaulio dalis. Per žemes, kalnagubrius, jūras ir dykynes gamtos turtai patraukia žmogų ir daiktinį kapitalą.

Darbo algų skirtumas įvairiose šalyse yra emigracijos priežastis. Kodėl 19 amžiuje ir 20 amžiaus pradžioje tūkstančiai ir milijonai anglų, vokiečių, prancūzų, švedų, lenkų, lietuvių ir kitų keliavo į Ameriką? Atsakymas trumpas: — Amerikoje per visą tą laiką buvo aukštesnės algos, kaip Europoje ir Azijoje. Bet vis dėlto aišku, kad tokia išeivybė į Jungtines Amerikos Valstybes anksčiau ar vėliau turėjo išlyginti Europos ir Amerikos algas. Ir, gal būt, tai būtų jau įvykę, jei ne Amerikos išeivybės suvaržymas.

Kapitalo importas (įgabenimas) ir eksportas (išgabenimas). Bet 19 amžiuje ne tik žmonės keliavo iš Europos į Ameriką: juos vijosi drauge ir daiktinio kapitalo srovė, kuri ir ieškojo sau patogios vietos už jūrų. Anglų lokomotyvai, anglų gele-

žinkelių bėgiai, anglų mašinos ir daug kita, kas buvo reikalinga Amerikos pramonei kurti, kėliavo per Atlanto vandenyną ir buvo skolinama Amerikai. Kad Jungtinės Amerikos Valstybės išlygino per pasaulinį karą skolas Europai ir dar pačios daug paskolino jai pinigų, visai atskiras dalykas. 19 amžiuje anglų kapitalas, paskui prancūzų, o dar vėliau vokiečių, rado sau vietos Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir daugelyje kitų šalių.

Taip pat tenka pažymėti, kad šalis gali užsienio kapitalais statyti geležinkelius neįveždama nė vieno bėgio, nė vieno lokomotyvo iš užsienio. Ji gali įsigabenti tokių prekių, kurios reikalingos pavalgyti ir atsigerti. Nežiūrint į tai, kapitalo įgabenimas gali vykti. Užsienis sako: mes duosime jums kredito, jūs galite nesiųsti mums jokių prekių už tai, ką gaunate. Sunaudokite jūsų gamybos jėgas, kurios be mūsų pagalbos eitų vartojamosioms gerybėms gaminti, geležinkelių statybai.

Kapitalo importas (įgabenimas) nėra nelaimė, bet duoda naudos visuomenės ūkiui. Kapitalo įvežimas reiškia, kad atitinkama šalis daugiau importuoja, negu eksportuoja. Bet ar importo perteklius, taip pat ir kapitalo importas, nėra kenksmingas? Ne, anaiptol!

Žinoma, įvežimo perteklius gali rodyti, kad atitinkamame ūkyje ne visa kas tvarkoje. Jei būtų perkamos užsienio vartojamos prekės į kreditą[1]), o gamybos jėgos (kurios tik minėtajame pavyzdyje turėtų būti vartojamos geležinkeliams statyti), užuot daiktinį kapitalą kurti, eitų kasdieniniam vartojimui — tada tai visuomenės ūkis eitų žemyn. Tada užsie

[1]) į skolą.

nio kreditas turėtų vartojimo pobūdžio. Tada pasireikštų visos nepageidaujamos vartojamojo kredito pasėkos.

Bet normalinėmis sąlygomis importo perteklius tereiškia produktingų jėgų importą. Importo perteklius bus suvartotas naujiems geležinkeliams, naujiems fabrikams, naujoms mašinoms. Tokis kapitalo įvežimas tik patarnautų jo gavėjams. Jei visuomenės ūkis per maža turi daiktinio kapitalo, tai jo padidinimas šaliai gali būti tik naudingas, vis viena ar tas perteklius gautas viduje ar atvežtas iš užsienio.

Nežiūrint į kapitalo įvežimą ir išvežimą — užsienio prekyba yra prekių mainai į prekes. Kapitalo importas ir eksportas tesudaro nežymią užsienio prekybos dalį, kuria žymia dalimi sudaro prekių mainai. Lietuva apmoka įvežamą manufaktūrą, geležį, anglis, cukrų, silkes ir t.t., išveždama į užsienį — miško medžiagą, linus, sviestą, kiaules, bekonus ir t.t. Atskirų šalių ūkiai maino prekes į prekes, o ne prekes į pinigus. Visuotinas pasakymas, kad eksportas „įveža į šalį pinigus" turėtų būti taip suprantamas: eksportas duoda šaliai prekių, arba — esant eksporto pertekliui — vadinasi, kapitalo eksportui — užsienio skolos pasižadėjimus, kurie parodo, kad tam tikras kapitalo kiekis yra įdėtas užsienyje. Tą pat galima pasakyti ir apie importą, kad „jis ištraukia iš šalies pinigus". Iš šalies išeina išvežamos gėrybės: auksas, skolų pasižadėjimai, pav., hypotekos banko išleistieji lakštai.

Gamtos turtų ir žmogaus darbo atsargų skirtumai įvairiuose visuomenės ūkiuose gimdo tarptautinius prekių mainus. Žemės bei dirvos turtų kiekių skirtumas įvairiose šalyse pirmiausia sudaro pa-

grindą tarptautiniams prekių mainams atsirasti. Indijos skonio prekės, Kinų arbata, Kūbos tabakas. — Lietuvoje negali būti gaminami arba mėginimas juos gaminti reikalautų daug aukų.

Bet užsienio prekyba remiasi ne tik nelygiu gamtos turtų paskirstymu. Jau pirmiau matėme, kaip žmones ir daiktinis kapitalas stengiasi vienodai pasiskirstyti esamus gamtos turtus. Tenka čia pasakyti, kad tai yra sunkiai įvykdomas dalykas. Įvairių šalių skirtumai, atsižvelgiant į jų apsirūpinimą darbo jėgomis ir daiktiniu kapitalu, nežiūrint į išeivybę ir kapitalo persikėlimus, yra labai dideli. Tai dar labiau padidina mainų galimumus tarp įvairių visuomenės ūkių. Įvairios gamybos šakos reikalauja įvairių gamtos turtų, darbo jėgų ir kapitalo kombinacijų. Todėl yra tam tikros gamybos šakos, kurios labiau tinka vienai ar antrai šaliai ar dėl to įvairios pasaulinio ūkio dalys yra specijalizavusios įvairiose gamybos šakose: antai, Anglija garsi savo audiniais — manufaktūra, nors žaliavą jai ir tenka įgabenti, Jungt. Amerikos Valstybės savo įrankiais ir automobiliais, Vokietija — chemiškiaisiais savo dalykais ir t.t.

Pagrindinis užsienio prekybos dėsnis. Dabar mes priėjome prie pagrindinio tarptautinių mainų dėsnio. Jis sako: jei dviejų tautų ūkiai vienas gamina pigiausias A prekes, o antras, B, prekes, tai geriausia bus, jei pirmoji šalis specijalizuosis A prekių, antroji — B prekių gamyboje, o paskui pasikeis viena antros prekėmis. Jei Lietuvoje yra geresnės sąlygos gyvulių ūkio produktams pigiau gaminti, o Anglijoje — įvairiems įrankiams, tai abiem valstybėm bus naudinga, jei Lietuva parduos gaminamąjį sviestą, kiaules ir p. d., anglams, o anglai parduos Lietuvai pigiau gaunamus savo įrankius. Nors

tai gali atrodyti ir keista, bet šaliai gali kartais naudingiau būti net tokius dalykus išsimainyti, kuriuos atitinkama šalis pati geriau gali gaminti, negu kitos šalys. Prekybos vedėjas gali būti specijalistas mašinėle rašyti, gali atlikti visus savo kantoros rašto darbus. Šis žmogus gali savo laiką sunaudoti g e r a i. Bet jis d a r g e r i a u jį sunaudos, jei atsidės tik prekybos priežiūrai. Ir jei šalis, kurios derlingi laukai ypač tinka javams auginti, ras tinkamiau sau gaminti vaisius ir daržoves, o reikalingą duonai javų kiekį įsivežti, tai ji sukaups savo jėgas tokiam darbui, kuris yra, palyginus su užsieniu, pelningiausias, panašiai kaip ir minėtuoju atveju prekybininkas. Atvirkščiai, šalis, kuri visose gamybos šakose praneša kitas šalis, gali dalyvauti tarptautiniame darbo pasidalinime. Aukštai stovinčioms šalims gali išsimokėti darbuotis labiausiai apsimokamose gamybose, o mažiau apsimokamas gamybas perleisti žemiau stovinčioms šalims. Blogiausias likimas, kuris gali ištikti tokią šalį, būtų tada, jei niekas su jąja nenorėtų mainytis prekėmis. Bet neišmintinga būtų daryti iš to išvada, jog ūkis dėl to galėtų būti sugriautas, kad visi joje norėtų parduoti prekes, o niekas nenorėtų pirkti. Importas tegali būti apmokėtas eksportu ar paskolomis. Taigi ir užsienis ne ilgam tesiųs prekes į šalį, kuri tuojau ar paskiau tam tikrą prekių kiekį negalės parduoti kitų šalių prekyvietėse.

A p s a u g o s m u i t a i — t a i y r a a p s u n k i n i m a s i m p o r t o n o r i n t p a r e m t i k a i k u r i a s g a m y b o s š a k a s, r e i š k i a k o n k u r e n c i j o s p a j ė g u m o s u m a ž i n i m ą k i t o s e g a m y b o s š a k o s e. Klaidingai yra tikėti, kad visuomenės ūkis turi ypatingos naudos, jei jis pats visa gaminasi ir muitais „saugoja“ tam tikras gamybos

šakas prieš užsienio konkurenciją. Tuo būdu manoma pakelti šalies gerovė. Taip saugomas žemės ūkis, saugoma pramonė, saugoma sodininkystė, žuvininkystė ir t.t. Bet labai sunku apsaugoti visos gamybos šakos. Apsaugą kas nors turi apmokėti. Tai yra skaudi tiesa! Apkrovus įvežamais muitais javus—pakils javų kainos; apdėjus muitais drabužius ir batus — pakils jų kainos. Pakilus pragyvenimo išlaidoms, pakils ir darbininkų algos. Nuo to turės nukęsti ir eksporto pramonė. Juk jos parduodamų produktų kainos užsienyje palieka tos pačios. Šalis už savo prekes užsienyje brangiau negaus, bet turės mokėti aukštesnes algas už darbą, už pusiau fabrikatus. Ką muitų apsauga vienoms gamybos šakoms duoda, tai iš kitų atsiima. Importo aprėžimas reiškia ir eksporto aprėžimą. Atsiskirti nuo užsienio — reiškia nustoti ir to pelno, kurį duoda tarptautinis darbo pasidalinimas. Visiškai laisva prekyba yra priemonė, kuri įgalina naudingiausiai suvartoti savo šalies gamybos priemones. Tai tenka pasakyti devyniasdešimt devyniais iš šimto atvejais. Bet taip pat reikia pripažinti, kad yra išimtinų atvejų, kuriais apsaugos muitai yra visiškai pateisinami.

„Auklėjamieji" muitai ekonomiškai gali būti pelningi. Atsitinka, kad apsaugos muitai gali padėti sukurti tokią pramonės šaką, kuri dėl galingos užsienio konkurencijos, kartais net neleistinomis priemonėmis, negali atsirasti — negali be dirbtinos paramos išaugti. Taip pat galimas yra daiktas, kad tokia pramonė ilgainiui duos visuomenės ūkiui pelną, kuris praneš įdėtąsias išlaidas. Bet tuo atveju muitai turi būti laiku nuimti. Geriausia būtų, jei, dedant apsaugos muitus, būtų nustatoma ir jų panaikinimo tvarka.

Ar muitai yra tinkama priemonė prieš „dumpingą?“ Apskritai galima pasakyti: kada eksportuojamos prekės užsienio prekyvietėse pigiau parduodamos, kaip savo šalies viduje, tai tokį reiškinį vadina „dumpingu“. Suprantamas dalykas, kad tuo kliudomas atitinkamų užsienio gamybos produktų pardavimas. Ar gali čia padėti apsaugos muitai? Ne, atsakys kietas laisvos prekybos šalininkas. Mat, jis mano, kad gręsiantis „dumpingo“ pavojus esąs perdaug išpūstas. Jei brangiau dirbančios verslamonės bus sustabdytos, tai kas čia bloga? Kodėl nepirkti pigių užsienio prekių ištisais glėbiais? Jei kuriai šaliai apsimoka tam tikras produktų perteklius ilgam parduoti pigesnėmis kainomis, tai ir įvežančios tuos produktus šalies ūkis turi atatinkamai persitvarkyti. Prieš staigią laikinų dumpingų ataką visiškai negali padėti arba labai mažai tegali padėti nuolatiniai muitai. Pigios prekės, kurių kainas sudaro normalinė užsienio kaina plius muitai, vis viena lenda per sieną. Čia gali padėti tik labai aukštas muitas. Bet niekas nedrįsta taip išpūsti nuolatinių muitų, kaip tai būtų reikalinga šiuo atveju. Tam tegali patarnauti laikinas muitų pakėlimas.

Apsaugos muitai savo šalies ūkiui palaikyti. Dažnai atsitinka, kad kapitalo ir darbo jėgų (ypač pastarųjų, jei jos yra išsispecijalizavusios tam tikrame darbe) perėjimas iš vienos verslo šakos į kitą esti surištas su nuostoliais. Tai paaiškės iš tokio pavyzdžio: Europa gyvena dabar iš to, kad pramonės gaminius keičia į maisto priemones ir žaliavas mainais su atsilikusiomis šalimis. Jei dabar ir ūkiškai atsilikusios šalys pamažėle plečia savo gamybos galimumus ir gana plačiai pradeda pačios vartoti sa-

vas maisto priemones ir žaliavas, tai kas reikės daryti Europai? Gali tuo tarpu atrodyti, kad bemuitis Amerikos javų pristatymas yra pigesnis, kaip vietiniai javai. Bet ar išeina iš to, kad geriausia būtų panaikinti javų muitai? Pamanykime, kad Europos laukai būtų nenaudojami žemės ūkiui, o pramonei, ligi seksis gauti pigių Amerikos javų, o paskui, kai negalima bus gauti javų iš Amerikos, vėl būtų pradedami dirbti. Tai reikštų, kad grįžtumėm nuo nauja vėl prie sena. Kiek būtų nustota daiktinio kapitalo ir mokėjimo dirbti žemės ūkio darbas! Todėl ar negeriau apsaugoti žemės ūkis nuo pigių užjūrio javų, kad atėjus laikui, kai liausis javų įvežimas, išlaikytumėm laukus ir prityrusius ūkininkus?

„Praktikos“ argumentas už apsaugos muitus. Praktikos žmonės sako, kad laisvoji prekyba esanti geras daiktas tik žodžiuose, bet praktikoje vis dėlto geriausias dalykas esąs apsaugos muitai, Apsaugos muitų šalininkai sako: muitai duodą darbo. Ne, sako laisvos prekybos šalininkas, darbo esama ir be muitų, ir muitai tiek tereiškią, kad geresnės darbo sąlygos pakeičiamos blogesnėmis.

Finansiniai muitai. Muitai kavai, arbatai, pipirams ir p. d. neturi uždavinio išplėsti tų produktų gamybos Lietuvoje, o tiktai duoti valstybei lėšų. Tai yra finansiniai muitai, kurie uždedami vartojamiems dalykams. Priešingai, tikrieji apsaugos muitai ne visada esti valstybės iždo geri draugai, nes jai muitai pašalina importą, tai valstybė negauna ir tų pačių muitų.

Apsaugos muitai ir laisvoji prekyba 19 ir 20 amžiuje. Pramonės revoliu-

cija 18 amžiaus gale ir 19 amžiaus pradžioje sudarė plačias sąlygas tarptautiniam darbo pasidalinimui. Bet tik 19 amžiaus pusėje buvo panaikinti senieji tarptautinės prekybos varžtai. Pradžią tam davė Anglija, kur buvo panaikinti javų muitai. Po to laisva prekyba pradėjo stipriai įsigalėti. Tiesa, tai dar nereiškia, kad iš Europos šalių muitų tarifų[1]) būtų pašalinta visa, kas tektų pavadinti apsaugos muitais. Laisvosios prekybos pagrindais pradėta daryti ir prekybos sutartys. Būtent, pradėta daryti sutartys, dedant į pagrindą vadinamąjį „didžiausio palankumo" dėsnį. Pastarasis dėsnis reikalauja, kad jei kuri lengvata daroma tai ar kitai šaliai, tai ji turi būti taikoma ir visoms kitoms valstybėms.

Tačiau laisvos prekybos įsigalėjimas neilgai tęsėsi. Apie 1870 metus Europos valstybių politika pradėjo keistis. Vokietijoje Bismarkas[2]) įvedė muitus visoms įvežamoms prekėms. Tuo būdu ten buvo saugojama ir pramonė ir žemės ūkis. Daugelis valstybių pasekė Vokiečių pavyzdžiu. Jų, po senovei, buvo sudaromos tarp valstybių prekybos sutartys, betgi prieš derybas abi šalys jau stengdavosi muitus išpūsti, kad paskum turėtų iš ko nusileisti. Tatai atrodė panašu į tai, lyg abi šalys ant savo durų kabintųsi šimtus spynų, o paskui imtų derėtis: „Jei tu nuimsi tą spyną, tai aš nuimsiu šitą" ir t.t. Ir vis dėlto ir po derybių pasirodydavo, kad dar gerokai spynų yra pasilikę.

Prekybos politika po karo. Pasaulinis karas suardė visas sutartis ir įnešė didžiausią

---

[1]) kainų.

[2]) garsusis Vokiečių valstybės kancleris, ministeris pirmininkas.

netvarką į prekybos politiką. Atsiradus galimumui vėl pradėti normalinius prekybos ryšius, pradėta daryti ir prekybos sutartys. Jose, nors ir nepašalinamos visos kliūtys tarptautiniams mainams, betgi didžiausio palankumo dėsnio pripažinimas daro jas tobūlesnėmis, palyginus su prieškariniais laikais.

10. Pinigai.

Mainų apyvarta išsiplėtė tik pradėjus vartoti pinigus. Savaime suprantamas dalykas, kad nelengva mainytis prekėmis, kol nėra visuotino verčių masto, vadinasi, kol daiktai į daiktus mainomi be pinigų pagelbos. Jei aš turiu laikrodį ir mielai norėčiau jį išmainyti į dviratį, tai turiu rasti asmenį, kuriam būtų reikalingas laikrodis ir kuris norėtų jį išmainyti į dviratį. Bet tai nėra lengvas dalykas. Pinigai tą reikalą labai palengvina. Aš parduodu savo laikrodį vienam asmeniui už pinigus ir iš kito už tuos pinigus perku dviratį. Jei visi tuo būdu perka ir parduoda gerybes, tai mainai eina sklandžiai. Pinigus mielai ima kiekvienas, nes už juos tuojau, ką tik nori, gali sau pirktis.

Be pinigų šių laikų ūkio gyvenimas būtų visiskai neįmanomas. Pinigai yra panašūs alyvai visuomenės ūkio mechanizme. Pritrukus alyvos turėtų sustoti ir visas mechanizmas. Ūkininkas nenorėtų parduoti savo javų, kurpius nesiutų batų, darbininkas nenorėtų dirbti.

Daugelis daiktų buvo vartojami, kaip pinigai. Pradžioje pinigus atstodavo tokie dalykai, kurių gamyba turėdavo didelės reikšmės atitinkamos tautos gyvenime. Medžiotojų tautos vartodavo kailius ar kailių gabalus, kaipo mainų įrankius.

Žvejai vartojo džiovintas žuvis. Gyvulių augintojai — gyvulius. Apie tų tautų pinigus primena mums ir lietuvių žodis „pinigas“. Tasai žodis turi bendrumo su lotynų žodžiu „pecunia“ kilusiu iš žodžio „pecus“, kas reiškia: gyvulys[1]). (Tas žodis atėjo pas mus per skandinavų žodį *„penning“*). Žemės ūkio tautos vartodavo, kaip pinigus, javus.

Sidabras ir auksas nugalėjo visas kitas pinigų rūšis. Per tūkstančius metų iš visų daiktų, ėjusių pinigų vietoje, tinkamiausiu pasirodė būti mainų įrankiu ir verčiu mastu — sidabras ir auksas. Aukšta jų vertė palyginti su svoriu yra puikus ypatumas būti pinigais. Senovės Spartos graikai turėdavo savo geležinius pinigus vežte vežti, jei norėdavo ką stambaus pirkti. Nedilimas ir negedimas yra antras geros piniginės gerybės ypatumas, kurį turi auksas ir sidabras. Juk juo greičiau gerybė susidėvi, juo stipresnis juos vertės pasikeitimas. Taip pat svarbu, kad pinigo medžiaga būtų vienodai ir lengvai daloma, kas pinigų apyvartoje labai aišku ir be paaiškinimų. Viso tai daugiau turi taurieji metalai, negu kitos prekės. Todėl ir jie, ypač sidabras, ilgą laiką išbuvo kultūringųjų tautų mainų įrankiu ir vertės mastu.

17 amžiuje prie metalo monetų prisidėjo nauja pinigų rūšis — banknotai. Galima abejoti dėl to, kaip seniai išrasti banknotai, bet faktas palieka faktu, kad jie pamažėl tapo padedamąja mainų priemone kultūringose pasaulio valstybėse. Banknotų įsigalėjimo priežastis glūdi daugelyje sąlygų. Jie lengva nešioti ir patogu vartoti. Jau

[1]) Žodį „pekus“ — gyvulys, galvijas, turi gyvojoje kalboje ir kai kurių vietų Vilniaus žemės lietuviai.

dėl šios vienos priežasties atrodė naudinga paleisti į apyvartą metalo monetų vietoje banknotus. Tik įstatymais pareikalauta, kad kiekvienas banknotas būtų, kaip sako, „padengtas“ pilnai atitinkančiu jo vertę metalo kiekiu, laikomu to banko, kuris banknotus leidžia. Patyrimas betgi parodė, kad nėra būtinai reikalinga laikyti banke pilnai atitinkąs banknotų skaičių aukso kiekis. Ligi banknotus leidžiantieji (emisijos) bankai turėdavo publikos pasitikėjimą, — tik labai mažas banknotų kiekis būdavo pristatomas išmainyti į metalo monetas. Buvo rasta, kad banknotų kiekis gali būti be pavojaus du tris kartus didesnis už turimąją metalo atsargą. Šis banknotų įmaišymas į metalo apyvartą ypač buvo naudingas tais laikais, kai šių laikų piniginio ūkio augimas reikalavo daug mokėjimo priemonių. Beveik per visą 19 amžių daug buvo paleista banknotų į apyvartą taip privatinių bankų, taip valstybinių. Tačiau pamažėl banknotų leidimo teisė buvo pripažinta vienam vieninteliam bankui valstybėje — vadinamam — centriniam emisijos bankui.

P a v o j i n g a s b a n k n o t ų p a v a d u o t o j a s — p o p i e r i n i a i p i n i g a i. Popieris ir lieka popieriu — gali pamanyti skaitytojas — koks čia gali būti skirtumas tarp banknotų ir popierinių pinigų? Atsakymas į tai trumpas: banknotai yra keičiami į metalo monetas, popieriniai pinigai nėra keičiami. Kai tik banknotai nustoja būti keičiami į auksą, tai tuojau atsiranda pavojaus, kad jų kiekis gali labai išaugti, o dėl to gali atsirasti daugiau ar mažiau pavojingas kainų kilimas. Kai tik banknotų leidimas atsipalaiduoja nuo prievartos mainyti juos į metalą, tai jų skaičius vis labiau ir labiau auga. Dažniausiai pati valstybė, ieškodama priemonių gauti reikalingų lėšų,

panaudoja blogam savo įtaką centriniam bankui ir paleidžia vis naują ir naują popierinių pinigų srovę į apyvartą. Taip atsitikdavo ir seniau, taip atsitiko ir per Didįjį karą 1914—1918 m. Tada kai kuriose šalyse, kaip antai, Austrijoje ir Rusijoje, tiek buvo paleista popierinių pinigų į apyvartą, kad jie beveik nustojo savo vertės. Po karo ir vokiečių markė labai nusmuko, kartu su ja ir Lietuvoje ėjusieji okupacijos pinigai. Dėl to kainos pakilo ligi sunkiai išreiškiamų skaitmenų. Neseniai nusmuko ir anglų svaras. Kai kada toks žalingas banknotų leidimas taip toli nueina, kad jau nebėra jokio kito kelio, kaip tik visiškai panaikinti seni popieriniai pinigai ir įvesti nauji. Jei dar pinigų sugadinimas nėra taip toli nuėjęs, tai galima dar ir kitu budu atstatyti popierinių pinigų vertė: sumažinant atitinkamai jų metalo vertę.

Paskutinis žingsnis pinigų rutulojimosi: nekeičiami pinigai apyvartoje. Paskutinis žingsnis pinigų skleidime yra draugе ir ypatingiausias. Bankų operacijų patobulinimas 19 amž. ir to amžiaus pradžioje surado naujų mokėjimo metodų pritaikinimą: mokėjimą iš vieno banko sąskaitos į kito banko sąskaitą. Pirklys prieš atitinkamas garantijas[1]) gauna teisę atidaryti banke einamąją sąskaitą, arba naudotis banko kreditais. Išduodamas banko čekį jis moka savo statytojui, sakysime, 10.000 litų. Sakysime, kad čekio gavėjas yra to pačio banko klijentas; jis perduoda bankui čekį ir bankas tuos pinigus įrašo į jo sąskaitą. Toliau jis pats gali mokėti iš jo sąskaitos, vėl įrašydamas į trečią sąskaitą. Tuo būdu, tik perrašant skaitmenis banko knygose ir visiškai neinant per rankas baknotams ar metalo mo-

[1]) laidą, patikrinimą.

netoms, gali būti atliekami didžiausi mokėjimai. Ypač tokia atsilyginimo tvarka (čekiais) yra labai išsiplatinusi Anglijoj ir Jungt. Valstybėse. Gyvieji pinigai vartojami daugiausia tik išmokant algas ir smulkioje prekyboje.

Savaime suprantama, kad toks mokėjimo būdas turi daug privalumų stambiosiose operacijose[1]). Privatinių bankų galimumas mokėti čekiais kredito pavidale reiškia tam tikrą jų jėgą daryti įtakos pinigų vertei. Panašiai, kaip ir centrinių emisijos bankų banknotai, pivatinių bankų kreditai gali didinti mokėjimo priemonių apyvartą. Bet apie tai pakalbėsime toliau.

P i n i g ų p r i g i m t i s. Pinigas iš esmės yra ženklas, tarpininkas - makleris, kuris visur bėgioja ir sako, kad jo gavėjas yra įnešęs tam tikrą įnašą į gamybą ir už tai turįs teisės gauti atitinkamą prekių kiekį iš gamybos išdavų. Ramiai ir be atvangos pinigai keičiasi, nurodo žmonių gamintojų teises į jų įeigas. Metalo pinigai, banknotai, popieriniai pinigai, sumos einamose čekių sąskaitose, visos pinigų rūšys atlieka vieną ir tą patį darbą. Visi jie tarpininkauja didžiajai visuomenės prekių apyvartai. Jie yra tik tarpininkai, patys negamindami prekių.

Gaminti prekės yra žemės, dirbančių žmonių ir kapitalo dalykas. Dėl to pinigai ir lėšos - turtai yra du skirtingi dalykai. Tikrąjį turtą sudaro laukai ir pievos, fabrikai ir mašinos, geležinkeliai ir laivai, įvairūs įrankiai. Visais laikais žmonės painiodavo pinigus su turtais. „Jis turi daug pinigų“, sako apie turtingą žmogų. Bet tai, ką jis iš tikrųjų turi — nesudaro nė pinigų maišai, nė banknotų krūvos: tai sudaro jo

[1]) piniginiuose reikaluose, užpirkimuose.

dvarai, fabrikai, laivai ir t.t. Jei mes savo vaikams sakome, kad suplyšusius banknotus emisijos banke degina, jie palaiko tai didžiausia beprotybe. Suaugęs žmogus į tai gali kitaip pažiūrėti. Bet ir jis greitai gali čia suklysti ir supainioti turtus su pinigais.

Pinigų vertė ir jų matavimas. Kiek svėrė 1 kilogramas prieš karą, tiek pat sveria ir dabar; meteris yra tokio pat ilgio dabar, kaip buvo pirmiau. Visi tačiau gerai žinome, kad pinigai, nors jie būtų ir auksiniai, šiandien yra pasikeitę. Pinigų vertė, arba perkamoji pinigų jėga, nėra tokia tvirta, kaip kilogramas ir meteris. Jei manufaktūros pirklys vartotų mastą iš gumos, ir jei jis meterį tai ištemptų, tai suleistų, — būtų tai gana blogas šposas. O ne kitaip yra ir su verčių matu pinigais. Vienu laiku už jį gali daugiau pirkti prekių, kitu laiku — mažiau. O vardą jis turi vis tą patį!

Priemonių pinigų vertės pasikeitimams matuoti duoda mums į rankas statistika[1]). Jei visų prekių kainos per tam tikrą laikotarpį pakiltų dvigubai, tai dalykas atrodytų labai paprastas. Dvigubos prekių kainos reikštų, kad pinigai nustojo pusės savo vertės. Bet ištikrųjų niekados taip neatsitinka, kad visos kainos pakiltų vienodai. Keičiant viena ar kita linkme prekių kainas, pasikeičia ir jų santykiai vienas su antru, bet nevienodai. Todėl ir kainų svyravimai būna nevienodi. Tenka tad skaičiuoti vidurinis prekių kainų pakilimas ar nukritimas. Tai atliekama sudarant vadinamuosius prekių indeksus (rodyklius). Pažiūrėkime, kaip išskaičiuojami prekių indeksai 1931 metų gruodžio mėnesį palyginti su 1913 m., kaip išeiginiu punktu. Kaip galime išskai-

[1]) bet kurių davinių apskaičiavimas už tam tikrą laiką.

čiuoti tokią daugybę prekių per tokį ilgą laiką? Pirma kainų pasikeitimai skaičiuojami 1913 m. kainų procentais. Paskui išskaičiojami tuo būdu gautų procentinių skaitmenų vidurkiai. Šiuo atveju svarbesniųjų prekių procentų skaitmenys paprastai kelis kart dauginami, nes 5% kakavos kainos nukritimas dar negali atsverti kviečių kainos pakilimo 5%. Todėl mes turime pagrindo (dėl didesnės kviečių kainos reikšmės vartotojams) daugiau atsižvelgti į kviečius, kaip į kakavą. Paprastai išeinamojo punkto skaitmenys prilyginamos 100, 7% pakilimas išreiškiamas 107, 7% nukritimas 93 (100 minus 7). Indekso[1]) skaičius 300 reiškia pakilimą kainų tris kart daugiau palyginti su išeiginiu punktu.

Indekso skaičių vidurkis parodo vidurinių kainų pakilimą ar kritimą, vadinasi, drauge parodo ir pinigų vertės kritimą ar pakilimą.

Mėginimai aiškinti pinigų vertės svyravimus: „kiekinė (kvantetinė) teorija[2])“. Jei esąs apyvartoje pinigų kiekis ir gaminamų prekių kiekis nesikeičia, tai ir visuotinas kainų lygis palieka nekintamas. Pinigai bėgioja, kaip nykštukai su prekėmis ant pečių. Jie atlieka per dienas tam tikrą darbo kiekį: tiek ir tiek per dieną, savaitę, metus jie perka ir parduoda prekių. Jie gali bėgioti ne kiek nori: par ilga verčiasi gana nekintamu greičiu. Kiekvienam mažam nykštukui tenka tam tikras prekių kiekis. Tai ir yra tai, ką nori pasakyti vadinamoji kiekinė teorija tvirtindama, kad vidutinis prekių kainų aukštis, vadinasi, vidutinė pinigų vertė, pareina nuo pinigų kiekio.

---

[1]) prekių kainų sąrašo.

[2]) moksliniai pagrįsti išvedžiojimai.

Toks aiškinimas turi gerą pagrindą. Jei šalyje yra nekeičiamųjų popierinių pinigų 100 milijonų litų ir jei pinigų kiekis būtų padidintas ligi 200 milijonų litų, tai kainos apytikriai pakiltų du kart. Vienas po kito gauna dvigubai į rankas pinigų, ir kadangi prekių negaminama du kartu daugiau, tai konkurencija dėl prekių ir pakelia jų kainas du kart. Ir iš paskutiniųjų ir iš pirmesniųjų popierinių pinigų apyvartos laikų galima nurodyti atsitikimai, kur matome gana apytikrį skirtumą tarp pinigų kiekio padidėjimo ir kainų indekso pakilimo.

Bet kiekinis pinigų aiškinimas tinka ne tik popierinei valiutai. Jis tinka ir esant aukso valiutai, kas pasireiškė tada, kai antrojoje 19-jo ir pradžio 20-jo amžiaus padidėjęs aukso kiekis pakėlė ir kainas.

Pasaulio aukso monetų kiekis ir nemonetinio aukso atsargos negali būti greitai padidintos. Aukso nesikeitimas ir nenykimas ilgam išlaiko aukso atsargą. Metinė aukso gamyba gali padidinti jo atsargą tik keliais procentais. Aukso valiutos laikais aukso atsarga palaikė aukso vertės nekintamumą. Pinigų kiekis parėjo nuo aukso atsargos dydžio. Juk ir banknotų leidimas buvo tvarkomas reikalavimų, kad banknotai būtų padengti auksu. Taip pat buvo aprėžtas ir privatinių bankų kreditų išdavimas santykyje tarp aukso monetų ir banknotų kiekio. Kiekvienas bankas turėjo laikyti kasoje tam tikras atsargas aukso monetomis ar banknotais kasdieniams išmokėjimams grynais pinigais, nes, kaip matėme, ne visi atsiskaitymai eina tik nurašymais bankų knygose. Tos atsargos buvo didesnės ar mažesnės, atsižvelgiant į didesnes ar mažesnias kredito apyvartas. Aukso atsarga buvo „atmiešta“ banknotais, o abi jos — aukso atsargos ir banknotų apyvarta — iš savo pusės buvo „at-

mieštos“ privatinių bankų kreditais. Bet tatai vis dėlto reiškė, kad aukso kiekis galų gale turėjo lemiamos reikšmės visam pinigų kiekiui, vadinasi, nustatydavo kainų aukštį, taigi ir pinigų vertę.

Aukso gamybos įtaka pinigų vertei. Tik buvome sakę, kad metinės aukso gamybos santykis su pasauline aukso atsarga neturi didelės reikšmės palyginti su visa jau esama aukso atsarga. Tačiau reikia pabrėžti, kad aukso gamybos sumažėjimas ar padidėjimas, par ilga padaro nemažos įtakos aukso vertei. Kad suprastume pinigų vertės pasikeitimus 19-me amžiuje — kainų kilimą nuo penkių dešimtųjų ligi septynių dešimtųjų metų ir po to kainų kritimą ligi 1895 metų ir galiausiai vėl naują kainų kilimą ligi 1914 metų, turime atsiminti, kad 19 amžiuje ūkio gyvenimas labai stipriai rutulojosi. Daugelio gėrybių gamyba daugeliu procentų augo metai iš metų — daugelis gamybos skaitmenų padvigubėjo per porą dešimtų metų. Drauge su tuo greitumu turėjo augti ir pinigų skaičius. Reikėjo rasti nauji „nykštukai“, kurie savo seniems broliams padėtų nešti jų naštą. Jei nebūtų atsiradęs pakankamas naujų nešėjų kiekis, tai seniems būtų reikėję nešti didesnės naštos. Vadinasi, kainos turėjo kristi — vienam pinigui turėjo tekti daugiau prekių.

Bet aukso gamyba neina tais pačiais dėsniais, kaip geležies ar plytų gamyba. Kartais netikėtai atrandamos naujos aukso kasyklos, kurias ligi tol slėpė gamta. Taip atsitiko Kalifornijoje 1848 metais, Australijoje 1851, Transvalyje apie 1880, Aliaskoje ir Klondaikoje apie 1890 metus. Kai tai kur atsitinka — žmonės puola į tas vietas, aukso drugys pagauna visus, metama ūkiai, miestuose apleidžiami bizniai. Kas gy-

vas — stengiasi surasti aukso. Aukso srovė padidėja, Bet džiaugsmas ne ilgam. Po keliolikos metų ir tie nauji šaltiniai ištuštėja. Geriausios kasyklos išsenka, aukso srovė sumažėja.

Tuo mes galime išaiškinti ir stambius kainų judėjimus 19 amžiuje. Kalifornijos ir Australijos aukso kasyklos savo greitumu prašoko pasaulio prekių gamybą. Dėl to kainos kilo ligi 1870 m. Bet pamažėle aukso gamyba pradėjo atsilikti nuo kitos gamybos. Užėjo kainų kritimas, trūkęs ligi 1895 m. Atradus Transvalio ir Australijos aukso kasyklas vėl pasikartojo tas pat. To pasėka buvo visuotinas kainų pakilimas, „brangenybė", kuria žmonės buvo susirūpinę prieš pat karą ir kurios reikšmė sumažėjo — palyginus su milžinišku kainų pakilimu — tik karo metu.

Bankų kreditų įtaka pinigų vertei. Jau matėme, kad sumos bankų sąskaitose sudaro tam tikrą pinigų rūšį, kuri paleidžiama į apyvartą. Taip pat matėme, kaip seniau — esant aukso valiutai — buvo rūpinamasi, kad tų pinigų apyvarta neišeitų iš kraštų, bet būtų tam tikrame santykyje su aukso kiekiu. Tačiau ryšys tarp aukso kiekio ir bankų kreditavimo ne visados būdavo stipriai išlaikomas. Bankai galėdavo jį ligi tam tikro laipsnio ištempti. Pakilimo laikotarpiais, visuotinojo optimizmo[1]) laikais, bankai savo kreditus išplėsdavo. Ir kai verslamonininkai su didesnėmis sumomis rankose pasirodydavo prekyvietėse ir varžydavosi dėl paklausų žaliavos ir darbo, tai kainos turėdavo pakilti. Kainų pakilimas didindavo pelnus, atsirasdavo noro labiau plėsti gamyba. Bankai buvo tuo skatinami dar labiau plėsti savo kreditus. Bet, galiausiai, turėjo

[1]) gero nusiteikimo.

ateiti laikai, kad bankų kasos atsargos, palyginus su einamaisiais pasižadėjimais, pavojingai sumažėdavo. Tolimesnis plėtimasis turėdavo sustoti. Palūkanos labai pakildavo. Viso to pasėka būna ūkiškasis krizis, vadinasi, didelis verslamonių skaičius nebepajėgia išsimokėti. Po krizio eina depresijos arba nupuolimo metai, per kuriuos kredito davimas sumažėja ir bankų kasos vėl atsigauna — jose vėl susirenka daug pinigų.

Bet jei bankų palūkanos būtų laikų vėl pakeltos, tai kredito ėmimas būtų laikomas tinkamesnėse ribose, kainų kilimo neatsirastų. Taigi matome, kad bankų palūkanų dydis turi labai didelės reikšmės, kaipo pinigų vertės, taigi ir kainų dydžio tvarkytojas. Mažos palūkanos sukelia kreditų infliaciją[1]) ir kainų kilimą; tvirta palūkanų politika, kuri nesivėlina su palūkanų kėlimu ir nesiskubina su jų kritimu, yra pastovios pinigų vertės sąlyga.

Kainų revoliucija po 1914 m. rugpjūčio m. 1 d.

Pirmas pasaulinio karo šūvis sunkiai suardė per ilgą laiką sukurtą tarptautinę aukso valiutą. Netrukus pinigų dalykuose atsirado didelė maišatis.

Pradžioje buvo paleistas šūkis, kad auksas būtų spiečiamas centriniuose bankuose. Banknotų keitimas buvo sustabdytas, aukso išvežimas uždraustas arba apsunkintas. Auksas, kuris buvo privatinėse rankose, buvo stengiamasi visokiais būdais suimti į valstybės rankas. Jei centriniuose bankuose susirinkdavo pakankamas aukso kiekis padengti popierinių pinigų kiekis, tai viskas atrodė tvarkoje. Jei ir banko rūsyse aukso monetų pakako trečdaliui popierinių banknotų, vis dėlto pinigų kiekis apyvartoje,

[1]) užplūdimą.

palyginti su prekių kiekiu, buvo perdidelis. Kainos turėjo stipriai pakilti. Ir kai popierinių pinigų apyvarta įvairiose šalyse be galo išaugo, tai apie aukso padengimą pradėjo kalbėti jau nedrąsiai, nes iš tikrųjų jokio padengimo nebuvo: mat, praktikoje banknotai nebuvo keičiami į auksą.

Pamažėle ir kariaujančios šalys pradėjo eksportuoti taip mielą joms auksą, ir pirkti už jį iš neutraliųjų[1]) valstybių reikalingų sau prekių. Pasėka buvo ta, kad centriniai neutraliųjų valstybių bankai buvo perpildyti auksu, o prekyvietės banknotais, kurie buvo leidžiami garantuojant naujuoju auksu. Maišatį padidino ir tai, kad karas sudarė dirbtiną ūkio gyvenimo atgyjimą—vadinamąją aukštąją konjunktūrą, kuri turėjo iškelti ir palūkanų procentus. Bankų kreditai buvo labai išplėsti ir tai dar labiau prisidėjo prie kainų pakilimo.

Tarptautinės aukso valiutos atstatymas. Karas paliko labai nukritusią aukso vertę ir eilę popierinių valiutų, kurių vertė buvo nukritusi du, tris, dešimt, tūkstantį ir daugiau kartų, palyginti su prekių kainų indeksu. Svarbiausiąjį ūkiškojo atstatymo uždavinį sudarė pašaliniinas netvarkos pinigų srityje. Paprasčiausia ir išmintingiausia tam klausimui spręsti priemonė turėjo būti: atstatyti tarptautinė aukso valiuta. Nors ir aukso valiuta nėra idealusis pinigų tvarkymas, — vis dėlto ji yra gana gera ir bent jau geriausia iš visų ligi šiol išbandytų. Tos pastangos pasisekė ir, galiausiai, daugelis valstybių grąžino senąsias aukso valiutas, kitos sudarė naujas, trečios tik dabar tuo rūpinasi.

---

[1]) nekariavusiųjų.

11. Pinigų ir vekselių kursai.

Esant aukso valiutai — vertės mastu visuresti auksas. Bet vis dėlto monetų dydis atskirose šalyseyra įvairus. Iš to atsiranda ir „monetų“ paritetai“. Prieš karą Anglija, Vokietija, Prancūzija, Rusija, Jungtinės Amerikos Valstybės ir daugelis kitų valstybių turėjo aukso valiutą. Tatai reiškė, kad jos 1 kilogramą aukso vartojo, kaip verčių mastą. Bet tai dar nesako, kad kilogramo vertės aukso monetos buvo vartojamos, kaip mokėjimo priemonės. Aukso kilogramas buvo kalamas į monetas: — Prancūzijoje į 344,4 dešimtafrankes monetas, Vokietijoje į 279 dešimtamarkes monetas ir t.t. Iš to išeina, kad 3444 frankai arba 2790 markių turėjo vieną aukso kiekį. Iš to nesunku išskaičiuoti, kad 100 prancūzų frankų buvo lygus 81 markei. Šie skaitmenys ir buvo vadinami „monetų paritetais“. Čia reikia atsiminti, kad „paritetas“ reiškia lygybę.

Šie aukso paritetai ir nustatė ryšius tarp įvairių valiutų: tam tikro vokiečių aukso monetų kiekio pakako apmokėti skolas anglams ar amerikiečiams. Pakako tik Vokiečių pinigas pasiųsti į Angliją ir Ameriką, kad ten iš jo nukaltų Anglų ar Amerikos pinigą.

Dabartiniu laiku taip pat yra nusistovėję tam tikri įvairių šalių aukso paritetai.

Auksas tik retai tevartojamas tarpvalstybiniams atsiskaitymams: jau seniai atsirado užsienio vekselis, kaip tikra tarptautinio mokėjimo priemonė, 1913 metais visi mokėjimai, sakysime, tarp Anglijos ir Rusijos galėjo būti atliekami aukso valiuta. Bet tai dar nerodo, kad auksas būtų siunčiamas iš vienos šalies į antrą, ir atvirkščiai. Vi-

siškai nebūdavo taip, kad rusų akmens anglių importininkas siųstų auksą į Angliją, o anglų medžių importininkas siųstų auksą į Rusiją. Abu mokėjimai būdavo atliekami daug paprasčiau. Rusų medžių eksportininkas gaudavo vekselį iš anglų medžių importininko, vadinasi, rusų importininkas gaudavo raštišką pasižadėjimą sumokėti tiek ir tiek svarų sterlingų. Šis pasižadėjimas būdavo perkamas rusų akmens anglių importininko ir pasiunčiamas anglų akmens anglių eksportininkui, kaipo atsilyginimas. Galiausiai, taip išeidavo, kad anglų akmens anglies pirklys laukė, kol, atėjus terminui, jam apmokės už parduotąsias į Rusiją anglis — anglų medžio importininkas gyvais pinigais ar čekiu. Iš to susidarydavo keturkampis: pinigai pereidavo iš rusų importininko rusų eksportininkui iš vienos pusės, ir iš anglų importininko rankų į anglų eksportininko rankas, bet ne iš Rusijos, į Angliją. Iš Rusijos į Angliją buvo persiunčiami priešinga linkme, kaip ėjo prekes, tik raštiški pasižadėjimai. „Tratos“ (vekseliai) ir pasižadėjimai „rimessos“ (pasižadėjimai mokėti) ir sudarydavo tarptautinę mokėjimų priemonę. Tatai reiškė, kad prekyba tarp įvairių šalių nėjo „in natūra“, t. y., mainais prekių į prekes, nors ir atsiskaitant pinigais. Auksas, kuris pasirodydavo užsienio prekyboje, daugiausia buvo naujai pagamintas auksas, kuris ėjo iš aukso gamybos šalių į centrinio vienos ir kitos šalies banko rūsis.

Ar atsiskaitymas įvairiomis monetų rūšimis visados remiasi aukso paritetais? Ne, tarptautiniuose mainuose apyvarta taip paprastai neina: dažnai atsitinka, kad vekselių kursas kiek pakyla ar nukrinta, palyginus su aukso paritetais. Jei kurios šalies eksportas suma-

žėjo, o importas padidėjo, tai joje atsiranda trūkumas užsienio vekselių. Tada visi tie, kurie turi mokėjimų užsienyje, pradeda varžytis dėl tų vekselių ir jų kainos pradeda kilti. Bet dėl ko nepasiųsti aukso užuot brangiau mokėjus už užsienio vekselius? Kliūtis yra ta, kad aukso persiuntimas taip pat kaštuoja pinigų. Reikia mokėti už nuvežimą, apdraudimą, galiausiai nustoja ir palūkanų už aukso persiuntimo laiką. Žinoma, visi tie dalykai negali sudaryti labai didelių kaštų — jie siekia vos apie ½ procento, betgi didelėse apyvartose ir tai turi nemažos reikšmės. Ir jei užsienio vekselių kursas pasirodo daugiau pakilęs, kaip ½% aukso pariteto, taigi prašoka vadinamąjį aukso punktą, tai skolininkams geriau apsimoka siųsti auksas į užsienį, nekaip pirkti užsienio vekseliai. Tai sumažina užsienio vekselių paklausas ir jų kursas nukrinta.

Mokamasis, arba atsiskaitomasis, balansas yra santykis tarp esamų tuo momentu pasižadėjimų užsieniams ir pareikalavimų iš užsienių.

Didžiausias mokamojo Lietuvos balanso pozicijas sudaro reikalavimai iš užsienio už parduotąsias prekes ir skolos už užsienyje pirktas prekes. Į atsiskaitomąjį balansą įeina ne tik kainos už pačias prekes, bet ir jų vaztos. Be to, į atsiskaitomąjį balansą įeina ir kiti atsiskaitymai tarp šalių už neprekinius patarnavimus: palūkanos už užsienio skolas, draudimo operacijos, emigrantų išvežimas ir persiunčiamos sumos, imigrantų įvežamos sumos, turistų[1]) įvežami ir išvežami pinigai. Abi pasižadėjimų ir reikalavimų svarstyklių lėkštės kiekvienu laiku turi būti pusiau-

[1]) svetimšalių keliauninkų.

svyroje. Esant aukso valiutai, priemonę tam esti kredito operacijos ir sunkesniu atveju — aukso išvežimas.

Tarptautinis aukso valiutos išsiplėtimas nereiškia, kad 1 aukso kilogramas įvairiose šalyse turi lygią perkamąją jėgą. Jau matėme, kad 1 aukso kilogramas Vokiečių aukso monetomis galėjo virsti ir 1 kilogramu aukso Anglių ar Amerikos monetų, kai kada su nedideliu nuostoliu — daugiausia ½%, kai kada su atitinkamu pelnu. Bet tai dar nereiškė, kad auksas visose šalyse turėjo tą pačią perkamąją jėgą. Tatai keistokai skamba. Juk jei auksas galėjo laisvai eiti, dėlko jis nėjo ten, kur už aukso kilogramą galima pirkti didžiausių prekių? Žinoma, auksas ir ėjo ta linkme. Bet prekės, kurios buvo gaunamos už tą auksą ir ėjo priešinga linkme, negalėjo taip laisvai judeti, kaip auksas. Transporto[1]) išlaidos ir muitai sudarė užtvaras tarp atskirų šalių. Dėl šių užtvarų prekių srovė ligi tam tikro laipsnio turėdavo susilaikyti. Jau prieš pasaulinį karą būta ir „brangiųjų" šalių ir „pigiųjų" šalių. Dažnai sakydavo, kad Vokiečių markė reiškianti tą pati Vokietijoje, ką Jungtinėse Valstybėse doleris, kitaip sakant, už prekes ten reikia duoti 4,20 kartų daugiau aukso, kaip Vokietijoje. Be abejo, čia buvo tiesos,nors kiek ir perdėtos. Tiesa, kad daugelis gyvenimo reikmenų New Yorke ar Chicago buvo brangesnės, kaip Berlyne ar Hamburge, bet buvo ir atvirkščiai: ir Amerikoje kai kurios prekės buvo pigesnės, kaip Berlyne ar Hambuge.

Aukso valiutos mirtis ir popierinės valiutos gimimas. Kilus pasauliniam karui, aukso valiuta buvo sutriuškinta beveik vienu smūgiu. Centriniams daugumo šalių bankams buvo leista nekeisti savo banknotų. Taip pat buvo daro-

[1]) gabenimo, važmos.

mos kliūtys aukso eksportui. Aukso vekselių kursai pairo. Atsiradus gi naujoms popierinėms valiutoms, atsirado ir naujų vekselių kursų — labai nepastovių, sunkiai iš anksto apskaičiuojamų, kurie labai tiko grynai priepuolio spekuliacijai.

Pradžioje popierio valiutos laikėsi senųjų aukso valiutų. Bet tai joms nepavyko. Greitai pradėjo kilti kainos, nes į apyvartą pasipylė begalės banknotų. Tačiau vienoje šalyje pinigų kiekis ir prekių kainos daugiau padidėjo, kitoje mažiau. Tai turėjo ir tam tikros įtakos vekselių ir pinigų kursams.

Jei vienos šalies kainų dydis du kartu padidėjo, tuo tarpu kitose šalyse kainų dydis nepasikeitė, tai ir pirmosios šalies vekselių kursas du kartu pakilo. Paimkime dvi šalis, kurios abi turėjo popierines valiutas, pav., Švediją ir Angliją. Jei Švedijoje parduodamas 100 svarų sterlingų reikalavimas Švedų kronomis, tai tas dalykas dėlto galimas, kad už 100 svarų sterlingų Anglijoje gali pirkti tam tikrą prekių kiekį, kurių įvežimas į Švediją gali būti pelningas. Perkamoji popierinio svaro jėga Anglijoje ir popierinės kronos Švedijoje turi turėti tam tikrą santykį, kuris parodytų, kiek Švedų kronų duoti už 1 svarą. Vadinasi, svaras turi turėti lemiamos reikšmės švedų vekselių kursui Londone. Labai aukštas svaro kursas sustabdys prekių įvežimą iš Anglijos į Švediją, bet labai paskatins Švedų eksportą į Angliją. Labai žemas svarų sterlingų kursas turėtų atvirkščios reikšmės. Pusiausvyra įvyks tik prisiartinus vekselių kursams perkamajai svaro jėgai Anglijoje ir perkamajai kronos jėgai Švedijoje.

Sakykime, kad švedų kainų dydis du kartu pakilo, tuo tarpu anglų paliko nepasikeitęs. Kaip ta-

da atrodytų dalykai? Ir svarų kursas pakils dukart. Nepasikeitęs svaro kursas labai paskatins importą iš Anglijos, bet anglai negalės išpirkti švedų prekių, kurios dabar bus du kartu brangesnės, kaip pirmiau. Didelis švedų prekių importas ir menkas anglų eksportas pakels savo kursą. Ir tik tada, kada svaras du kartu pakils, abijų šalių prekybos santykiuose įvyks pusiausvyra.

Taip paprastai betgi, kaip čia išdėstyta, nėsti. Kaip jau žinome, vienos kainos greičiau kyla, kitos lėčiau. Taigi kartais ir labai sunku pasakyti, ar kainos pakilo du kartu, ar tris kartus.

Popierinės valiutos kursui gali turėti įtakos ir jos ateities kurso spėjimas. Jei numatoma, kad popierinės valiutos kursas ateityje kris, tai jau pats tasai spėjimas numuša valiutos kursą. Pakanka paleisti bet koks gandas apie tam tikrus politinius įvykius, kad tūkstančiai reikalavimų tam tikra valiuta būtų išmetami į prekyvietę, o tai numuštų valiutos kursą. Gando atšaukimas gali vėl pakelti kursą. Tuo būdu ir popierinių pinigų kurso judėjimas eina laužyta linija, kuri atvaizduoja laimėjimus ar pralaimėjimus karo laukuose, išdavas rinkimų į parlamentą, ir išviso politinius pasisekimus ir pralaimėjimus.

12. Konjunktūros ir kriziai.

Ar konjunktūrų pasikeitimai yra pramonės laikų naujiena? Tai, kas vadinama konjunktūriniais judėjimais, mato savo akimis kiekvienas žmogus. Ūkio gyvenimas tai pakyla, tai nupuola. Po gerų metų eina blogi metai. Ar tai teisinga, kad žmogus kas septyneri metai, kaip kiti sako, tampąs kitokis, mes čia neliesime. Faktas pasilieka faktu, kad ūkio gyvenimas beveik

kas septyneri metai keičiasi, iš pakilimo — aukštos, geros konjunktūros — pereina į krizį, didelius sunkumus, ir, galiausiai, į apsnūdimą, depresiją, arba blogą konjunktūrą.

Tokie konjunktūrų pasikeitimai iš gerų į blogas pakeisdavo vieną antrą per visą 19 amžių ir ligi pasaulino karo. Kiekvienas septynerių ligi dešimties metų ratas pilnai apsisukdavo. Žinoma, ne be to, kad ir pirma nebūtų buvę panašių šiems pasikeitimų. Kai kurie mano, kad konjunktūrų pasikeitimų jau būta ir prieš daugelį tūkstančių metų. Kitų nuomone, tai esanti šių laikų pramonės išdava. Kurie teisūs? Labai galimas daiktas, kad konjunktūrų judėjimai yra senas reiškinys. Bet teisinga yra ir tai, kad jie tik 19-me ir 20-me amžiuje, šių laikų supramonintame pasaulio ūkyje, tegalėjo pilnai pasireikšti.

Konjunktūrų bangos ilgis. Tik buvome minėję apie septynerių ar kiek daugiau metų konjunktūros tarpą. Bet atsitikdavo, kad konjunktūros judėjimas apimdavo 11 ir 12 metų. 1871 metais prasidėjo tarptautinio kilimo laikotarpis, kuris baigėsi 1873 metų kriziu ir penkerių metų apsnūdimo, depresijos, laikotarpiu. 19-jo amžiaus aštuoniasdešimtųjų metų pradžioje vėl prasidėjo kilimas, kuris vėl susmuko 1882 metų krizyje. Aštuoniasdešimtųjų metų gale prasidėjo vėl nauja, aukšta konjunktūra, kurią nutraukė 1890 metų krizis. Po jo tęsėsi penketą ar šešetą metų depresijos metai. 1897—1899 m. vėl naujas pakilimas, 1900 m. krizis, 1901—1904 m. depresija. Po to vėl stipri, aukšta konjunktūra. 1907 metais atėjo krizis iš Jungtinių Amerikos Valstybių. Po keleto depresijos metų užėjo vėl pakilimas, ypač 1911 ir 1912 metais, kuris perėjo į lėtą 1913 metų depresiją, kuri jau laikesi ligi pasaulinio karo pradžios.

Iš visa to matome, kad krizis apimdavo laikotarpius nuo 6 ligi 11 metų. Lengviausia pastebėti krizių metai. Bet reikia atsiminti, kad po jų eina depresijos laikotarpiai. Juo stipresnė esti aukštoji konjunktūra, juo didesnis yra krizis ir depresija.

Pakilimas ir aukštoji konjunktūra. Pakilimas prasideda tyliai ir nepastebimai. Ūkio gyvenimo eiga sustiprėja, nuotaika esti geresnė. Įmonių susiaurinimas depresijos laikotarpiu išnyksta. Manufaktūros fabrikai daugiau dirba. Geležies liejyklų kaminai labiau pradeda rūkti. Visa eilė prekių kainų pradeda kilti. Verslamonininkų pelnai padidėja. Žmonės ima galvoti apie gamybos plėtimą ir tam tikslui klausinėja bankuose kreditų. Bankų kreditų ir bankinių mokėjimo priemonių padauginimas reiškia didesnius žaliavų ir darbo paklausus. Žaliavų kainos ir darbininkų algos kyla, paskui jas seka ir maisto dalykų kainų ir nuomų kilimas. Gyventojai keliasi iš sodžių į miestus, tikėdamiesi gauti čia aukštesnes algas. Statyba labai stipriai atgyja.

Konjunktūros ratas sukasi toliau. Atsiranda naujų akcinių bendrovių su naujais kapitalais. Pramonės pajėgumas vis labiau išnaudojamas. Verslamonės užverčiamos sutartimis dėl geležies, mašinų, įrankių, statybos medžiagos pristatymų. Naujos gamybos įmonės suryja viską, kas tik tose srityse pagaminama.

Galiausiai, bankams tenka pagalvoti apie tolimesnių kreditų išdavimo sustabdymą. Kaip jau matėme, jie priversti yra išlaikyti tam tikrą santykį tarp kasos lėšų ir atsirandančių pasižadėjimų. Mat, kitaip gali taip atsitikti, kad visi kreditoriai iš baimės, jog turimi jų pasižadėjimai gales būti neapmokėti, galės atsidurti prie kasų langelių. Kai kurie jau nujaučia grėsiantį pavojų. Kai kuriuos pagauna pašėlusi speku-

liacijos dvasia. Atsiranda įvairių suktų sumanymų kurti apgavikiškas verslamones, o lengvamanė ir pelno trokštanti publika pradeda į jas kišti savo taupmenas. Atsitinka, kad visas naujos akcinės bendrovės steigėjų rūpesnis tėra tik vardo ir tikslo sugalvojimas, o akcijos jau graibstyte išgraibstomos. Prasidėjus tokios spekuliacijos laikui, visuomenė tiek apjanka, jog gali steigti bendrovę net saulės dėmėms prašalinti, ir jos akcijų pirkėjų netruks. Susidarius tokiai bendrovei, jos akcininkams praneša, kad visas surinktas akcinis kapitalas sunaudotas „valdymo ir bandymo" reikalams ir — viskas!

K r i z i s. Galiausiai, bankų lėšos tolimesniems paskolų daviniams išsenka. Naujų kreditų gauti nebėra kur. Bankai ginasi tada nuo apspitusių juos biznierių, pakeldami palūkanų procentus ir sunkindami kredito sąlygas. Verslamoninkai, kurie pradėjo statydintis savo įmones, negali savo darbų baigti. Tie, kurie tikėjosi kreditų, pasilieka be pinigų. Tada prasideda audra. Kiekvienas kreditorius puola savo skolininką. Pasitikėjimas vienų antrais pavirsta n e p a s i t i k ė j i m u. Didžiuliai kredito rūmai pradeda svyruoti.

Didžiausioji audra — patsai krizis — tęsiasi neilgai — savaitę, kelias savaites, mėnesį. Jis pasižymi dideliu skaičiumi stambių bankrotų, po kurių seka ištisa virtinė mažesnių. Dažnai pirmutiniai audros smūgiai ištinka tą ar kitą banką, kuris perdaug palaikė spekuliaciją.

D e p r e s i j a. Galimas daiktas, kad gera konjunktūra nepastebimai gali pereiti į atoslūgio, depresijos, laikotarpį. Tada krizio nebūva, kredito rūmai nepergyvena stambesnių sankrečių. Bet, nežiūrint į tai, prasideda irti aukštutiniai aukštai, kurie buvo perdaug išaugę. Jau minėjome, kad aukštoji 1912 metų konjunktūra pasibaigė be krizio.

Laikams pasikeitus, su kriziu ar be jo, užeina depresija. Geležies liejyklų dūmtraukiai menkiau rūksta. Dirbtuvės mažina savo darbą. Laivais nėra kas vežioti. Statyba sumažėja. Susiaurinus įmones atsiranda nedarbo. Prislėgta nuotaika sunkiai spaudžia visą ūkio gyvenimą. Prekių kainos krinta. Bankai veltui siūlo kreditus — ir sumažintieji palūkanų procentai nepritraukia skolininkų. Apie naujas akcines bendroves niekas jau nebesvajoja. Naujosios žmonių taupmenos vengia akcijų: jos mieliau eina į tvirtai procentuotus popierius ir banko indėlius.

Konjunktūrų judėjimų stiprumo nereikia perdaug vertinti. Paprastai žmonėms, laimės laikais, labai lengvai visa atrodo šviesu ir linksmomis spalvomis nudažyta; nelaimės laikais viskas atrodo liūdna ir juoda. Dėl to, gal būt, ir konjunktūrų pasikeitimo įtaką ūkio gyvenimui esame pratę perdėti. Aukštosios konjunktūros ateina, kaip didelės bangos, sudarydamos paskui save nuslūgimą. Tai tiesa. Bet tarp bangų viršūnių ir jų nuslūgimų yra nemaža gylio, kurio nepaliečia paviršiaus neramumai. Kad blogi laikai sumažina gamybą — tai tiesa. Bet ir po krizių geležies bei plieno gamyba, mašinų statyba ir namų statyba, nors ir sumažėjus, betgi eina. Žemės ūkis ir eina, kaip ėjęs, paprasta savo vaga. Kad blogais laikais esti bankrotų — taip pat neginčijamas dalykas. Bet, nežiūrint į tai, jie paliečia tik nedidelę viso didelio visuomenės ūkio verslamonių skaičiaus dalį ji, žinoma, krizio ar depresijos metu žūva.

Daugybė mėginimų aiškinti konjunktūru svyravimai. Konjunktūrų klausimas sulaukė daugybės mėginimų jį aiškinti. Perijodiškieji[2]) svyravimai daro į mus didelio įspūdžio, ar

[1]) Pasikartoją tam tikrais laiko protarpiais.

jie liestų orą, ar konjunktūras, ar kitus kuriuos pasikeitimus. Svarbiausiąsias tų pagrindinių minčių čia paliesime; menkesnias praleisime.

Visuotinos perprodukcijos baidyklė. Pirmaisiais 19-jo amžiaus krizių metais ypatingai krisdavo į akis reiškinys, kad stambūs prekių sandėliai sunkiausiųjų krizių metu ir pirmojoje depresijos dalyje pasilieka pilni, ir tai sudaro kliūtį naujajai gamybai. „Perprodukcija" ir buvo aiškinamas konjunktūros svyravimas: — verslamonininkai prigamindavo prekių; prekių paklausai neatitiko pasiūlų, ir dėlto fabrikantai negalėdavo padengti savo gamybos kaštų.

Šis tačiau aiškinimas iš esmės nieko nepasako. Ekonomišku atžvilgiu negali būti „perdaug" visų prekių. Jei visi žmonės gamintų prekių perteklių, tai juk jie savo perteklių galėtų išmainyti į kitų perteklių. „Perdaug" šia prasme nėra galimas dalykas. Todėl ir visuotinos perprodukcijos baidyklė dabar jau nebedaro tokio didelio įspūdžio į žmones, kaip pirmiau — pramonės krizių laikais. Tačiau negalima neigti ir to, kad aukštojoje konjunktūroje kai kuriose gamybos šakose iš tikrųjų esi perprodukcija. Kai kurios pramonės taip stengiasi plėstis, tiek steigia naujų įmonių, taip spiria naujas mašinas dirbti, kad kitoms gamybos šakoms esti striuka. Staiga suardoma pusiausvyra ir tik krizis bei depresija sudaro tarp atskirų ūkio šakų reikalingą santykį. Bet ši vienašališka perprodukcija yra visiškai kas kita, kaip kalbamoji visuotinoji perprodukcija. Bet ir šis stebėjimas sudaro tik konjunktūrų pasikeitimo aprašymą, o ne jo priežasčių išaiškinimą. Tų priežasčių mes turime dar kitur paieškoti.

Vis labiau ir labiau imama aiškinti konjunktūrų judėjimai gamtiniais

derliaus svyravimais. Jei konjunktūros viena po antros reguliariškai[1]) kartojasi, kas primena astronomiškus[2]) reiškinius, kurie nepareina nuo žmogaus valios, tai ar jų priežastis neglūdi pačioje gamtoje? Mokslo įrodyta, kad saulės spindėjimas perijodiškai keičiasi — tai ar negalimas daiktas, kad nuo to pareina ir derlių pasikeitimai, o savo ruožtu nevienodi derliai daro įtakos į ūkio gyvenimo klestėjimą ar smukimą?

Tačiau tikslus sugretinimas su nederliais saulės dėmių atsiradimo nevisiškai pasitvirtino.

Pinigų reikšmė konjunktūrų pasikeitimams. Jei jau kainos pradėjo kilti, tai jos ta pačia linkme eina ir toliau. Jei jau verslamoninkas pradeda įsitikinti, kad kainos kils, tai toji aplinkybė jau skatina jį plėsti gamybą. Reikia tik aukštų palūkanų procentų įsibėgėjimui sulaikyti.

Ar tai tik ir nepaaiškina tinkamai konjunktūros? Ir tą atsakymą reikia atmesti, nes tai yra tik aprašymas to, kas yra, o ne konjunktūros judėjimo išaiškinimas. Kodėl kainos vis kyla? Sakykime, kad įsibėgėjimo faktas yra teisingas, — bet kas yra to įsibėgėjimo priežastis?

Galima dar mėginti ieškoti tos priežasties aukso gamybos pasikeitimuose. Gal būt, 19-jo amžiaus pakilimo laikotarpiai ir prasidėdavo nuo padidėjusios aukso gamybos, kuris sukėlė kainas?

Bet ir čia vargu patekome į tikrąjį kelią. Kad gamta kas vienuolikti ar dešimti, ar kas septyneri metai atpildytų daugiau, kaip kitais atvejais, aukso ieškantiems žmonėms, tenka labai abejoti. Tačiau galima ma-

[1]) tvarkingai, tam tikrais protarpiais.

[2]) dangaus kūnų.

nyti, kad per daugelį šimtmečių ėjęs aukso gamybos kilimas ir atslūgimas (atsiminkime tik aukso gamybos pakilimą 1848 metais Kalifornijoje ir 1851 metais Australijoje, ir ilgą nukritimą ligi 1895 ir naująjį pakilimą 1895—1913 m.) — galėjo turėti įtakos visuotinos prekių gamybos svyravimams. Lėtas kainų kilimas skatina verslamoninkystę. Lėtas kainų kritimas apsunkina ūkio gyvenimą. Galima manyti, kad aukso gamybos svyravimai sukeldavo ilgas konjunktūrų bangas, kurių viršūnėse atsirasdavo trumpų bangų — tai visuotinieji konjunktūrų judėjimai. Vis dėlto tenka dar išaiškinti, kodėl kyla tos trumposios bangos.

Kiti mėginimai aiškinti. Čia pažymėsime dar du mėginimu aiškinti konjunktūrų judėjimus. Bet taip pat nereikia slėpti, kad ir jie yra nedaugiau, kaip spėjimai arba hypotezės, kurios sunku būti ir atmesti ir pripažinti.

Vienas tų dviejų spėjimų sako, kad konjunktūros judėjimai pareiną nuo techniškųjų išradimų. Svarbūs išradimai neiną į ūkio gyvenimą lygia srove. Gal būt, tokis išradimas padaromas vienas per dešimtį metų. Kol jis įvykdomas ir neapimąs viso ūkio, galinti būti aukšta konjunktūra, kuri tačiau, tam išradimui visuotinai įsigalėjus, vėl išnykstanti.

Šis aiškinimas tinka konjunktūrų pasikeitimui, kuris aukščiausiojo taško pasiekė 1900 m. Devyniasdešimtųjų metų (19-jo amžiaus) gale, kilimo laikotarpiu, Vokietijoje ir kitose šalyse pasireiškė elektros įsigalėjimas. Bet kurie techniškieji išradimai turėjo įtakos pirmiau įvykusioms konjuktūroms? Į tą klausimą nėra tikro atsakymo.

Antrasis spėjimas sako, kad konjunktūrų pagrindas glūdįs žmonių sieloje. Kultūros žmonės esą pratę

šešias dienas dirbti, o septintą ilsėtis, gal būt, kad jų jėgos taip sutvarkytos, jog jie savo jėgas per šešis metus stipriai įtempią, o septintaisiais atleidžią? Tiesa, kad visi mes esame linkę svyruoti tarp tikėjimo ir netikėjimo, tarp jėgų išplėtimo ir suglaudimo; kad nuotaikos bangos eina, kaip vėjo supamas laivas: tai pakildamas, tai nugrimzdamas. Bet ar čia radome paskutiniąją priežastį išaiškinti tam painiam reiškiniui, kad ir ūkio gyvenimas visados supamas pakilimo ir kritimo bangų?

To klausimo prie dabartinio mokslo būklės negalima nė teigti, nė neigti, o atsakymas į jį reikia palikti ateičiai.

Rūpestingos palūkanų politikos konjunktūrų judėjimai gali būti susilpninti. Ar šiokios, ar tokios būtų konjunktūrų judėjimų priežastys — jų žalingas pasėkas galime pašalinti ar bent suminkštinti išmintinga konjunktūrų politika. Kaip jau buvo sakyta kalbant apie pinigus, centriniai bankai palūkanų procente turi priemonę bankų kreditams tvarkyti. Toji priemonė tinka ne tik jiems vieniems, bet ir privatiniams bankams. Jei bankai susiprastų pakelti palūkanas prieš prasidedant bankuose kreditų medžioklei, tai kreditų davimas ir juo sekąs kainų kilimas būtų išlaikomas tam tikrose ribose. Bet bankai retai naudojasi tuo, kada reikia. Ir tik, kai jau smėliu paremti namai aukštai išauga, jie griebiasi kelti palūkanas. Staigus palūkanų pakėlimas būklę tik dar labiau pasunkina ir visi rūmai griūva.

Atvirkščiai, depresijos metu palūkanų politika turėtų būti minkšta. Aukštos palūkanos ir krintančios kainos padidina naštą, kuri ir, be to, esti sunki atoslūgio metu. Žemos palūkanos įgalina pramo-

nininkus daugiau prekių laikyti sandėliuose. Tai sumažina nedarbą depresijos laikotarpiais.

Nepaprastai aukšta per pasaulinį karą konjunktūra ir po to atsiradusi milžiniška depresija sudarė savotišką reiškinį. Kad aukšta 1914—1920 metų konjunktūra išėjo iš visuotinojo konjunktūrų judėjimo ribos, matome jau iš to, kad jį staiga pakeitė 1913 — 1914 metų kritimo konjunktūrą, kuri turėjo tęstis dar apie dvejetą metų. Tiesa, kad aukštoji pasaulinio karo konjunktūra buvo didžiausia, kokią pasauliui teko matyti, ir kad depresija po didžiojo karo pranešė visas ligi tol buvusias. Aukštosios karo konjunktūros gerovę sudarė nedaugelio karo pelnininkų gerovė. Didelis pinigų vertės nukritimas ėmė iš kreditoriaus ir davė skolininkui. Dideli užsakymai karo reikalams davė didelių pelnų karo pramonei. Naujosios įmonės dygo, kaip grybai po lietaus. Bet bendroji gamyba, naudingų dalykų gamyba, mažėjo, nes produktingos žmonių jėgos buvo atitrauktos į kariuomenę; tarptautinė prekyba buvo suvaržyta, nes daiktinio kapitalo atnaujinimas atsiliko.

1920 metais užėjo krizis. Daugelyje šalių prekės nukrito ligi 50% jų vertės. Užėjo negirdėta ligi tol depresija. Milijonai žmonių nebeteko darbo. Tūkstančiai fabrikų buvo uždaryti. Pramonės ir prekybos apyvartos sumažėjo beveik du kartu.

Mėginimai tvarkyti konjunktūrų judėjimus Jungtinėse Valsvybėse. Atsipeikėjus po didžiulio kainų kritimo, Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir kitos šalyse vargu bau galima jau buvo kalbėti apie vieną pasaulinę konjunktūrą. Jungtinėse Valstybėse, apskritai, buvo geri laikai, bet Europai nuo to nebuvo nei šilta, nei šalta, ne-

bent tai, kad emigrantai prisiųsdavo į savo gimtines nemažą pinigų. Amerikoje visos karo jėgos buvo nukrypusios į visų karo žaizdų užgydymą ir ūkio gyvenimo paleidimą pilnu tempu.

Bet tokis didelis įsibėgėjimas, kaip jau matėme, gerai nesibaigia. Tad, nors centrinis Jungtinių Valstybių bankas dėjo pastangų diskonto politika tvarkyti konjunktūras, tai jam nepavyko. Ir 1930 metų antroje pusėje kilo krizis, kuris ilgainiui pagavo ir kitas šalis.

13. Gyventojų klausimas.

Gyventojų klausimo vieta ekonomikoje. Pradžioje jau buvo sakyta, kad ekonomikos uždavinys esąs atsakyti į klausimą: „kuriuo būdu turimos gamybos priemonės gali duoti žmonėms didžiausias išdavas, kitaip sakant, daugiausia patarnauti jų gerovei?“ Prie gamybos priemonių priskyrėme tam tikrą gyventojų skaičių, galintį atlikti tam tikrą darbo kiekį; tam tikrą žemės bei dirvos kiekį su jų gamtos turtais; tam tikrą daiktinį kapitalą ir tam tikrą gamybos techniką. Ligi šiol ir tekalbėjome apie tai, kuriuo būdu tos gamybos priemonės geriausiai gali būti išnaudojamos.

Dabar reikia padaryti dar vienas žingsnis į priekį. Laikas yra galingiausias viešpats: jis pakeičia ir technika bei organizacija, kaip tai mes patys asmeniškas gyvasis gamybos akstinas — gyventojai. Žmonių giminė yra linkusi augti, daugintis ir užpildyti žemę. Kitas gamybos veiksnys—kapitalas—taip pat yra linkęs daugintis. Mat, žmonėse yra giliai įsišaknijęs noras taupyti ir sudaryti kapitalą. Taip pat ir technika bei organizacija, kaip tai mes patys sa-

vo akimis galime matyti, nuolatos auga. Bet vienas, pirmutinis gamybos veiksnys, — žemė — neauga laikui bėgant. Žemės vieta ūkyje tiek pasikeičia, kiek žmonės užima naujas žemes. Žemės nedidėjimas ekonomikoje iškelia naują klausimą: jei jau yra tam tikras apribotas gamtos turtų (žemės) kiekis, ir tam tikras noras sudaryti naująjį kapitalą, ir tam tikras žmonių pajėgumas plėsti technikos išradimus — tai koks labiausi tiktų tam žmonių skaičius?

Šis klausimas ir vadinamas „gyventojų klausimu". Dėl jo jau iš labai senų laikų žmonės laužo sau galvas. Paprasčiau tai galima šiaip išreikšti: kuriam svečių skaičiui yra vietos prie tautos ūkio stalo, nesusispaudžiant ir netraukiant vienas antram iš burnos kąsnio? Kiek gyventojų gali išmaitinti kuri šalis?

Gyvių pasaulio dauginimuisi pati gamta nustato ribas. Gyviai tiek pajėgia platintis, jog ne per ilgiausią laiką viena kuri jų rūšis, jei tik jai pakaktų maisto, apimtų galiausiai visą žemę. Bet kadangi maisto priemonių trūksta, tai badas, visa naikinąs badas, ir yra gyvių dauginimosi tvarkytojas. Gyviams žemė ir maisto ieškojimas yra vieninteli gamybos veiksniai. Jei pritrūksta žolės pievose ar vietos medžioklei — tai jie neturi jokios kitos priemonės išsigelbėti nuo mirties.

Laukiniai žmonės neaukščiau stovi už kitus gamtos kūrinius. Laukinės tautos — Australijos juodukai, Afrikos bušmėnai ir hotentotai, Pietų Amerikos indiečiai kovoje dėl būklės gali naudotis turimojo daiktinio kapitalo kiekiais ir savo techniškais patyrimais. Bet ir jų kapitalų ir technikos kiekis yra labai menkas. Jie tesugeba pasi-

gaminti sau paprastus ginklus ir įrankius. Todėl ir laukinių tautų likimas daug pareina nuo kieto bado įstatymo. Išsibaigus mitybos priemonėms — gali atsitikti, kad ištisos giminės turės išnykti iš žemės paviršiaus. Padidėjus mitybos priemonėms — dauginimosi jėga vėl pasireiškia, ir jų skaičius auga.

Emigracija (išeivybė) ir naujųjų žemių atradimai. Gyventojų skurdas gali būti sumažintas, jei žmonių perteklius persikelia į kitas šalis, į šalis, kur yra daug neužimtų žemių. Gali kilnotis ir gyviai, bet vargu ar kuris jų taip moka prisitaikinti įvairioms gamtos salygoms, kaip žmogus. Žmonės gyvena ir dideliuose karščiuose ligi 40 laipsnių, ir tiek pat laipsnių šalčiuose. Žmogus randa sau kelius per Afrikos smiltynes, dykumas, per Azijos dykumas, per atogrąžų balas. Žmogus lenda visur, kur jam gamta žada turtų, nors jie būtų ir labai negausūs. Europos tautos, pradėjusios atrasdinėti 15-jame amžiuje naujas žemes, vis nesusilaiko nuo naujų žemės tyrimų. Tūkstančių tūkstančiai ir milijonai žmonių įsigyveno naujai atrastose žemėse, kur ligi šiol vietos gyventojų buvo labai reta.

Naujų žemių ieškojimai ir atradimai ne ką kita įrodo, tik tai, kad žmonių išgyvenimo galimumai galiausiai pareina nuo žemės bei dirvos atsargų ir jų gamtos turtų. Naujųjų žemių atradimai gali gyventojų klausimą atidėti tolimai ateičiai, tačiau negali jo visiškai išspręsti.

Kapitalo dauginimas yra vaistas prieš naujų žemių trūkumą. Vis dėlto žmogus daiktiniu kapitalu iš dalies gali pakeisti gamtos darbą. Tiesa, kapitalų sudarymas reikalauja aukų ir atsižadėjimų nuo daugel ko — tai mes žinome. Tačiau tos aukos bent ateityje gali žmonėms net ir su

dideliu kaupu apsimokėti. Jei tauta, kuri gyvena iš žuklės, dauginasi, tai ne dėl to, kad jūroje daugiau žuvų būtų atsiradę. Bet jei kiekvienas žvejys daugiau leis į jūrą tinklų, tai bent artimoje ateityje galės išmaitinti daugiau žmonių. Jei ūkininkas kasa griovius vandeniui nuo dirvos nuleisti ir kiekvieną atspėjamą valandą sunaudoja dirvai gerinti, tai, reikia manyti, kad jo sodyba galės išmaitinti porą žmonių daugiau, kaip prieš tai kad išmaitindavo.

Bet kapitalui padedant ne be galo galima kovoti su žemės trūkumu. Negalima be galo ir krašto didinti derlius melijoracijomis ir dirbtinomis trąšomis — nes per didelis trąšų kiekis galiausiai kenkia javams.

Prie to prisideda dar ir tai, kad daugumas žmonių neturi noro savo pajamų daugumo dėti į kapitalo sudarymą, kas daros sunkiau, jei reikia auginti didesnis vaikų pulkas.

Technikos ir organizacijos pažanga, kaip priemonė prieš žemės trūkumą. Organizacijos pažanga, kaip jau pirmiau matėme, ir geresnis darbo padalinimas — yra galingas akstinas gamybai pakelti. Žmonių kiekio didėjimas pats sudaro galimumą tikslingiau pasidalinti darbu. Tegu nusikelia vienas žmogus į gamtos turtų kupiną salą — joje jis šiaip taip galės misti. Tegu nusikelia visa kolonija, kada vienas vieną darbą galės dirbti, kitas kitą — ir atskiro asmens darbo išdavos bus daug didesnės.

Bet nukelkime ten dar daugiau žmonių — ir anksčiau ar vėliau ateis valanda, kai darbo pasidalinimo pagerinimais negalima bus atstoti gamtos turtų mažėjimo, išskaitant juos vienam asmeniui. Tada lieka dar technikos pažanga. Tik technikos pažangos

dėka taip stipriai išaugo gyventojų skaičius 19-jame amžiuje. Be to, ši pažanga ne tik išmaitino didesnį žmonių skaičių Europoje, bet ir apskritai žymiai pakėlė jų gerovę. 1800 metais Europoje gyveno 200 milijonų gyventojų, o 1900 jau 400 milijonų. To milžiniško gyventojų skaičiaus aprūpinimas nebūtų buvęs įmanomas, jei nebutų čia padėjusi stebuklinga technikos pažanga.

Bet kažin ar mes galime ir toliau laukti tokių milžiniškų technikos pakeitimų?! 18 amžiaus galas ir 19-sis amžius ūkio istorijoje užima ypatingą vietą. Gamybos technika per šimtą ar pusantro šimto metų padarė milžinišką šuolį. Nieko panašaus seniau nebūta. Per šimtus metų ūkininkas vienodai dirbo savo laukus, žvejys gaudė žuvis, kalnakasys kasė rūdą, kaip tai ir jo tėvų tėvai darydavo. Visa ką kita matome 18 ir 19 amžiuose: išradimas eina paskum išradimą. Ir tų išradimų pradžioje būvo manyta, kad jie neilgai tęsis, betgi apsivilta. Galimas daiktas, kad ir ateityje gamtos mokslai duos dar ne vieną nelauktą išradimą, kurie vėl labai praplės galimumus žmonėms maitintis. Bet šiandieną išradimai daromi jau nebe atsitiktinai. Šiandieną išradimai yra mokslo rankose, reikalauja labai daug prirengiamojo darbo ir atsidėjimo. Iš čia matome ir mokslo bei apsišvietimo reikšmę ūkiškajai žmonių gerovei. Mokslas šiandieną reikalingas ne tik mokslininkams daryti išradimus; jis reikalingas ir tiems išradimams pritaikinti gyvenime. Ir Lietuvoje bendrojo liaudies švietimo pakėlimas padėtų sunaudoti ūkio gyvenime daug tokių išradimų, kurie kitose šalyse jau seniai pritaikinti ir naudojami.

Dabar skaitytojas bus jau susipažinęs su svarbiausiais ekonomikos mokslo klausimais. Baigiant

reikia tik pasakyti, kad ne vien tik nuo jų pareina bendroji dvasinė ir medžiaginė žmonių gerovė ir ne vien jie nulemia žmonių veiksmus ir poelgius. Žmogaus gyvenime yra ir kitų labai svarbių dalykų. Bet vis dėlto reikia gerai įsidėmėti tai, kad ekonomikos reikalai turi žmonių gyvenime didelės reikšmės ir žmogus, rūpindamasis ir kovodamas dėl jų, praleidžia daugumą savo gyvenimo. Aukštesnis bei tikslesnis ekonomikos reikalų sutvarkymas pastato aukščiau tautas ir visose kitose gyvenimo srityse, kitų pasaulio tautų tarpe.

Tatai ir mums, lietuviams, galintiems dabar nepriklausomoje Tėvynėje, patiems tvarkyti savo ūkio reikalus, reikia tai gerai atsiminti ir visomis jėgomis kibti į savo šalies ūkio kėlimą. Bet aukštesniam ūkio laipsniui reikalingas yra, kaip jau pasakiau, ir paties žmogaus didesnis proto apsišvietimas bei išsilavinimas. Ekonomiškajai gerovei reikalingos ne tik stiprios rankos ir valios pasiryžimas, bet ir šviesi galva, kuri tiksliai pasakytų, kaip ir kas kuotiksliausiai darytina.

Kaunas, 1931 m. sausio mėn.

TURINYS.

	Pusl.
7. Kapitalas ir kapitalo palūkanos	3
8. Technika ir organizacija	15
9. Užsienio prekyba	20
10. Pinigai	30
11. Pinigų ir vekselių kursai	42
12. Konjunktūros ir kriziai	47
13. Gyventojų klausimas	57